

„Amikor volt egy konkrét cél, akkor kiderült, hogy tulajdonképpen a legfontosabb elem az együttlét”

Gondos Gergő monológja (II. rész)

Olaszországból már azzal a belülről élő kényszerítő elhatározással jöttem haza, hogy a fizika mellett muszáj nekem azzal foglalkoznom, hogy hogyan lehetne abból a csapdahelyzetből elmozdulni, hogy egy pszichiátriai betegnek minősítés az egy embernél kevesebbnek minősítés. Erősen megkérdőjeleződött bennem, hogy tényleg segít-e a pszichiátria, és egyértelművé vált, hogy akár segíthet is, de akkor, és csak akkor, hogyha azt csinálja, amit a beteg akar. Én nem szeretnék abba a hibába esni, amivel vádolom a medikális pszichiátriát. Azzal vádolom őket, hogy úgy tesznek, minthogyha tudnák, minthogyha bárki is tudhatná, hogy mi a pszichózis, és erre építve az emberek életébe mélyen beavatkozó terápiákat csinálnak, ráadásul azt nagyon gyakran nem az illető kérésére, hanem szándéka ellenére. Emlékszem arra, amikor magam feküdtem bent, és egy idősebb hölgy panaszkodott a főorvosnak, hogy nem jól érzi magát, és a gyógyszer, amit kap, nagyon nem jó neki. Akkor üvölni kezdett a főorvos, mindenki előtt ott a folyosón, hogy ha ki mer lépni a kísérletből, akkor ki fogja rúgni, és el fog kerülni valami borzasztó osztályra, ahol hálós ágyba fogják majd tenni. Egy csomó hasonló élményem volt. Ez volt az, ami elindított a dolognak az emberi jogi oldala felé, bár akkoriban ezt így nem fogalmaztam meg. Erősen foglalkoztatott az is, hogy rádöbentem arra, hogy ha a barátom a krízis alatt nem költözik be hozzám, akkor mi lett volna. Neki volt ideje arra, hogy velem legyen, és tulajdonképpen ezen kívül túl sok mindent nem kellett tennie. Ám ez kulcsfontosságú volt abban, hogy kilépjek a krízisből, és életemben először úgy éreztem, hogy nem igaz, hogy ez a nyavalya erősebb, mint én vagyok, és nem igaz, hogy tőlem független. Szerezhetek valamiféle kontrollt felette, és lehetek a saját életemnek az ura. Ha reáisan gondolkodunk, akkor az ember nem számíthat arra, hogy egyetlenegy barát hosszú ideig támaszt képes nyújtani, de hogyha ez nem egyetlenegy embernek a feladványa, hanem sok embernek, akkor ezt meg lehetne csinálni.

Megpróbáltam ebben a családi egyesületben valami ilyen jellegű elmozdulást. Az embe-

Az eredeti interjút Légmán Anna készítette, monológgá Bánya Borbála és Légmán Anna szerkesztette. Az első rész a *Replika* 74. (2011/1.) számának 7–24. oldalán olvasható.

latban lét irányába, és valamiféle izolált, laboratóriumi fizikus világból meglehetősen problematikus élethelyzetek kellős közepébe kerültem, ami nyilvánvalóan az a fajta problémakör volt, amit saját magam is megtapasztaltam, tehát nem egy idegen problémakör. Ha úgy vesszük, akkor nem történt több, mint az, hogy tudatosan felvállaltam, ami amúgy eléggé meghatározóan jelen volt az életemben. Volt egy heti rendszerességű klub, ahova egyre több pszichiátriát megírt ember kezdett el járni, pszichiátriai viseltek klubjaként kezdett működni az egyesületen belül. A németfoglalkozások úgy jöttek létre, hogy többen jelezték, szívesen tanulnának németül, többen voltak, akik próbálták is ezt, de hagyományos nyelvtanfolyamokon nem igazán tudtak előrehaladni gyógyszer-mellékhatások, reggeli nehéz felébredés, vagy egyszerűen csak anyagi okok miatt. És ugyanakkor volt olyan tagunk, aki némettanár szeretett volna lenni, de aztán kitört rajta a pszichózis, és ennek következtében a tanulmányait soha nem fejezte be. Ez a két dolog itt összetetlalkozott. Hasonló módon jött létre a többi tevékenységünk is. Aztán előállt egy olyan helyzet, hogy a törzsgárdánk egyik tagja belekeveredett egy pszichotikus helyzetbe. Ez a társunk megkért két embert az egyesületünkől, hogy találkozzunk az ő jelenlétében a gondo- zó orvosával, és próbáljuk meggyőzni arról, hogy nem szükséges neki kórházba menni, merthogy tudjuk számára azt a védettséget biztosítani, ami most kétségkívül szükséges, és hogy napi egy órára sem marad magára, mert amikor a papája éppen nincs otthon, akkor mindig a csoporttal együtt lesz. Az orvosa bele- vágott ebbe a kockázatos vállalkozásba, és ez egy nagy tanulsággal járó néhány hét volt azok számára, akik ebben aktívan részt vettek, mert be kell vallani, hogy egy heveny tébolyban levő ember, az nem egy könnyű társaság. Rendszeresen emlékeztetni kellett magunkat, hogy mi most ugyan éppen abban a helyzetben voltunk, hogy nem mutattunk hasonló jelensé- geket, de hogy mindegyikünk volt már hasonlóban, tehát igazából semmi morális alapunk nincs azt mondani, hogy ő másmilyen, mint mi, csak éppen más szakaszában van a törté- netének. A társunk számára a legfontosabb szupport, ahogy azt később elmondta, az volt, hogy amikor nem volt könnyű vele, akkor is bevontuk az egyébként zajló tevékenységeinkbe. Most hogy milyen hatékonysággal tudott részt venni a némettanulásban, az nem érdekes, de ő németül tanulni volt ott a németklubban, számítógépet tanulni volt ott a számítógépes klubban, és az elmúlt napok történéseiről beszélni volt ott a kötetlen beszélgetős össze- jövete- len. Mi erre ráérezünk, és tudatosan próbáltuk is kerülni azt, hogy túlzottan nagy figyelmet szenteljünk neki. Miközben természetesen ő volt valójában azért a központban, hiszen mi is lámpalázások alattunk, hogy mennyire leszünk képesek ebben az éles helyzetben helytállni. Néhány hét alatt az igazán zavaró része a téboly- nak lezajlott, és az ő számára is, meg a csapat számára is nagyon megerősítő volt ez az élmény, hogy egészen kritikus helyzetben is mű- ködni tud egy ilyen dolog. Ezek után sokkal bátrabban mertünk ilyen helyzeteket vállalni, és ekkor jött az a döntés is, hogy elkezdjük reklámozni az egyesületünket, mert egészen addig nem voltunk biztosak abban, hogy több embert be tudnánk fogadni. Akkor úgy éreztük, hogy picikét még nyugodtan nyithatunk.

Aztán nagyon sok esetben megtapasztaltuk, hogy ami működött nálam, a barátom szup- portján keresztül, az működik másnál is. Nagyon sok, nagyon komoly pszichotikus krízisbe került sorstársunkat sikerült távol tartanunk egy kórházi kezeléstől, sőt tulajdonképpen or- vosi kezelés nélkül sikerült átsegíteni őket a krízisen. A filozófiánk az volt, hogy kell valami konkrét cél, csak az, hogy legyünk együtt, az nem elegendő. De igazából, amikor volt egy konkrét cél, akkor kiderült, hogy tulajdonképpen a legfontosabb elem az az együttlét. Én azt gondolom, hogy felszabadító érzés volt sokak számára, bár nagyon gyakran ez lassan fejlő-

dött ki, hogy itt nem azok a szabályok működnek, itt nem azok az elvek vannak, mint akár-milyen más felnőtt gyermekegőrzőben, ahol előtte voltak. Tehát nincs egy főorvos bácsi vagy néni, aki majd megmondja a tutit, és itt a szabályokat azok alkotják többé-kevésbé demokratikus és transzparens módon, akik éppen felhasználják egymás erőforrásait. Ez hihetetlen élmény volt, hiszen legtöbbször tényleg hosszú évek krónikusbeteg-szerepe után jutottak el hozzánk, és megtapasztalták, hogy ilyen, mint nálunk, nincs. Kicsit olyan élmény lehetett, mint az egyszeri paraszt bácsi számára az állatkertben a zsiráffal való találkozás, ilyen állat pedig nincs. Nem mindenki tudta ezt elviselni, bizonyos értelemben a szabadság az tényleg nehezen megélhető lehetőség, bár a szabadság elviselése nem a mély vízbe dobást jelentette, mert egymás számára ott voltunk olyan támogatást nyújtó hálóként, amelyik védőpajzsot is jelenthetett, ha ezt valaki használni akarta. Az ellen egyfolytában küzdöttünk, hogy túlvédők legyünk, hiszen ezt tudatosan azért beláttuk, hogy a rendszer egyik hibája az, hogy erősen túlvédő, és a családokban is nagyon gyakran ezt tapasztaltuk meg.

Egészen jól funkcionált ez a tevékenység addig, amíg semmiféle költségvetése nem volt az egyesületnek. Mihelyt az első sikeres pályázatot abszolváltuk, a dolog összeomlott. Nagyon szerencsések voltunk, mert úgy kaptunk egy amerikai szervezettől támogatást, hogy gyakorlatilag bármire költhettük. És akkor a vezetőség – aminek a nagy része hozzátartozóból állt, illetve néhány reform gondolkodásúbb pszichiáterből – úgy döntött, hogy a Lipót régi, már nem használt és romos állapotban lévő konyháját kell felújítani, és nem konyhaként, hanem foglalkoztatóként üzemeltetni. Mi, akik megjártuk a pszichiátriát, és abban a bizonyos klubban rendszeresen összejártunk, meg azt mondtuk, hogy bármit, de nem a Lipóton, és nem egy meglevő pszichiátriai intézményben. A klubfoglalkozásaink sem ott voltak, hanem egy alternatív családsegítőben. Azt mondtuk, hogy rehabilitáció nem fog végbemenni, hogyha egy bentlakásos vagy pszichiátriai intézmény keretében zajlik az egész, és ez nem csak szimbolikus elhatárolódás volt, hanem ennél mélyebb. Azonban a szavunk nem sokat ért, olyannyira, hogy az elnökség legtöbb tagja hangosan ki is mondta, hogy örülnünk kellene, hogy tagjai lehetünk ennek az egyesületnek, és nem kellene mindenféle megalapozatlan követelésekkel előállnunk. Ekkor döntöttünk úgy, tizenvalahányan, hogy ott kéne hagynunk ezt az egyesületet, mert láthatóan a hozzátartozóknak és a szakmabelieknek az érdeke bizonyos kérdésekben homlokegyenest ellentétes, mint a miénk. Én magam meg kell mondanom, hogy erősen félttem, és nem voltam abban biztos, hogy csupa bolond képes lesz csinálni valami istenit és jót, de meggyőztem magam, hogy a szkepticizmusnak szilárd talajon kell állnia, először ki kell próbálni, aztán majd meglátjuk.

Ilyen módon jött létre a felhasználói egyesületünk, ami az ország egyetlen olyan országos szintű egyesülete volt, aminek a tagsága kizárólag pszichiátriát megjárt emberekből áll, és amelyikbe az egymást segítés, önszolgálat mellett az emberi jogi célkitűzés is belekerült, és változatlanul átvettük az ellátórendszer reformjáért való küzdelmet is. Az emberi jogi fogalomrendszerben viszonylag jól megfogalmazható, milyen irányú reformot tartok, tartottunk szükségesnek. Egy olyan reformot, ami a tájékozott beleegyezésen alapuló beavatkozásokat hajtja csak végre, amelyik komolyan veszi a pszichózisban levő ember méltóságát, amelyik képes nem csak partnernek tekinteni, hanem partnerként is bánni az emberrel. Életemnek az egyik legszebb és legnehezebb időszaka volt az, amikor ezt az egyesületet kezdtük felépíteni. Ennek a folyamatnak a kapcsán ismerkedtem meg a feleségemmel is, és kötöttünk házasságot. Szimbolikusan egyébként Lipótmezőnek a kápolnájában volt az egyházi esküvőnk, és hát több mint száz, éppen bent ápolt sorstársunk eljött az eseményre. Nagyon intenzív em-

beri kapcsolatoknak az időszaka volt ez, ugyanakkor be kell vallanom, hogy nagyon fárasztó is volt. Ezek az intenzív kapcsolatok csak úgy tarthatók fent, hogyha az ember teljes mellszélességgel beleadja magát. Ez egyrészt fárasztó, másrészt nehéz, mert az embert szembesíti a saját problémáival, s én végül arra jutottam, hogy az én kapacitásom az ilyen kapcsolatokban való részvételre korlátozott.

Nagyon hamar a nemzetközi érdeklődésnek is a látómezejébe kerültünk, ami lehetővé tette azt, hogy tanulmányutakon, konferenciákon vegyünk részt. Ilyen módon tájékozódhattunk arról, hogy a világban milyen hasonló törekvések vannak. Több olyan esemény is történt ekkoriban Magyarországon, ami szintén megerősített minket abban, hogy szükség van arra a tevékenységre, amit mi csinálunk. Ezek közül talán a legbotrányosabb a rumi ügy volt. Rum egy Vas megyei község, egy onnan származó skizofréniadiagnózissal élő férfit hosszú idejű gyógykezelés után hazabocsátottak. A szomszédok már azelőtt értesültek erről, mielőtt az illető hazaérkezhetett volna, és elkezdtek aggódni, hogy mit fog csinálni majd a bolond szomszéd. Mire a fiatalember hazaért, addigra már értesítették a körzeti orvost és a területileg illetékes pszichiátriai gondozót. A gondozóbeli pszichiáter azt mondta, hogy semmi szükség nincsen arra, hogy ő kimenjen, hiszen éppen hogy hazabocsátották a kórházi kollégái a beteget. A kórházi kollégák sokkal jobban ismerik az állapotát, mint ahogy ő egy néhány perces szemlével erről meg tudna győződni. A szomszédok azonban nem nyugodtak, és elérték azt, hogy a körzeti orvos, aki szintén nem ment ki, kihívta a mentőket. A mentők értesítették a rendőrséget, ami egy bevett dolog, a mentő igénybe veheti a jogszabályaink alapján a rendőrség segítségét. Ez épp az az időszak volt, mikor a rendőrségnek a terror-elhárító részlege megszerveződött, és valamelyik főnök úgy gondolta, hogy ez egy remek alkalom arra, hogy egy éles próbát tartsanak. Ilyen módon a terrorelhárító brigád jelent meg, akik körbevették az épületet, és lefolytattak egy szabályszerű gyakorlatot. Azzal nem nagyon törődve, hogy éppen nem egy terroristáról van szó. A férfi, aki kezdetben semmi jelét nem mutatta annak, hogy agresszív lenne, néhány óra után, minekutána a terrorelhárítók egyre szűkülőbb körben vették körbe az épületet, természetesen élesre töltött fegyverekkel, kezdett ideges lenni. A dolog odáig fajult, hogy a sufnyiból előhozta a baltáját, ami az egyetlen nála levő fegyver volt, és felmutatta a rendőröknek, hogy nekem csak ez van. Ebben a pillanatban lőttek. Állítólag a lábába akartak, és helyette a szívébe sikerült találni. Meghalt azonnal az úriember. Az igazi vérlázító botrány az az, hogy senki nem felelős a dologért. A katonai bíróság úgy döntött, hogy nagyon apró kis szakmai mulasztások előfordultak, ami azonban bőven magyarázható azzal, hogy éles bevetésre még nem volt módja ennek az alakulatnak, és olyan szintű szakmai mulasztás nem történt, ami bármiféle, akár fegyelmi eljárást indokolna. Meg lehetett ölni egy embert minden következmény nélkül, és ez biztos, hogy nem így lett volna, hogyha az illető nem skizofréniával élő ember lett volna. Az ombudsman megpróbált valamit tenni, de hát az ombudsman hatásköre meglehetősen korlátozott. Addig sikerült jutni, hogy a parlament emberi jogi bizottsága foglalkozott a kérdéssel, de semmi-re nem jutottak. A pszichiátertársadalom sem vont le semmiféle következtetést a dologból, nem adtak hangot annak az aggályuknak, hogy nem szép dolog, hogyha megölnek pszichiátriai betegeket. Ez meglehetősen nagy pofonként ért minket, az egyesületet.

Azt gondolom, hogy azok a meglévő, agresszív és violens megnyilvánulások, amiket én nem tagadnék le, hogy vannak, és ilyeneket csinálnak pszichotikus állapotban levő emberek időnként, ezek nem magából a pszichózisból következnek, hanem abból, ahogy a viselkedésükre és az ő létükre a környezetük válaszol. És a rumi történet az nekem ilyen értelemben

metaforaszintű is. Az agressziót az váltja ki – ha agressciónak nevezzük azt, hogy felmutatja a baltát, és azt mondja, hogy használni fogja, ha rákényszerül –, amikor agresszív módon és fenyegetően viselkedik vele szemben a terrorelhárító brigád. Én nagyon sok szélsőséges és lehetetlen helyzetben azt vélem látni, hogy ez az, ami kiváltja az agressziót, és eredendően ez az állapot nem kellene, hogy félelmetes legyen. Lehet nagyon kellemetlen, lehet nagyon kellemes, el kell ismerni, lehet nagyon kellemes is.

Az egyesületnek én lettem a vezetője, s egy idő után elkezdtek fokozatosan csökkenteni a szakmával való érintkezéseknek a gyakoriságát és felületét, mert egyszerűen belefáradtam ebbe a dologba. Nem azért, mert azt gondoltam, hogy nem fontos, hogy ilyen érintkezések legyenek, hanem ténylegesen a saját gyengeségem volt, ami ez irányba hatott. Aztán amikor ténylegesen az egyesületből visszavonultam, akkor nagy örömmel fogadtam azt a lehetőséget, hogy innentől kezdve tényleg minimálisra csökkenthetem ezeket az érintkezéseket, hatalmas felszabadulás volt ez nekem. Érdekes volt megnézni, hogy hosszú évek után, amikor Magyarországon elfogadtam egy meghívást egy szakmai rendezvényre, lényegében ugyanazok a szakemberek voltak ott, mint régen. Közben eltelt majdnem tíz év, és az ő gondolkodásukban én az égvilágon semmi változást nem láttam. Mintha egy napot sem töltöttem volna el nélkülük, ott folytatódott a dolog, ahol volt tíz évvel ezelőtt. Ami nem tölt el örömmel, mert tényleg arról szól, hogy hiába voltak, vannak reformtörekvések, valahogy azt a hatalmas tehetetlenséget, ami a rendszernek sajátja, nem sikerült legyőzni.

Fordulópont volt az egyesület működésében, amikor az egészségügyi törvénynek az előkészületei kapcsán állást foglaltunk néhány alapvető kérdésben, mint a nem önkéntes pszichiátriai gyógykezelés, a cselekvőképesség, a tájékozott beleegyezés és hasonló, és az álláspontunkat eljuttattuk az összes parlamenti képviselőnek. Mellékelve hozzá az egyesületnek az ismertető brosróját, ami büszkén azzal kezdődött, hogy ennek az egyesületnek csak pszichiátriaviselt tagjai vannak. Lehet tippelni, hogy hány választ kaptunk. Kettő darabot a háromszázvalahány képviselőből. Ez így utólag nem is rossz arány. Akkor minket ez kicsit elkeserített, de meg kellett értenünk azt, hogy ha érdemi hatással akarunk lenni a jogalkotásra, akkor össze kell fogunk másokkal, akiknek a hitelessége a társadalom szemében jobb, mint a miénk. Azt is éreztük ugyanakkor, hogy a kontrollt nem szabad kiengednünk a kezünk közül, tehát nem szabad úgy szövetségeket keresni, hogy ők a saját elképzeléseiket, a mi érdekünket szolgáló saját elképzeléseiket terjesszék, hanem olyan szövetségekre van szükségünk, akiket megkérhetünk arra, hogy amit mi akarunk, azt közvetítsék. Ez a felismert szükségesség vezetett a fórum létrejöttéhez, ami éppen azt tűzte ki célul, hogy a pszichiátriát megjárta emberek vezető szerepének elismerésével, de egyéb potenciális szövetségesek, szakmabeliek, hozzátartozók, esetleg kívülállók segítségével próbáljuk meg elsősorban a jogszabályok és a szakpolitikák alakításában való részvételt megvalósítani. A Fórumnak én lettem az első elnöke. Amit csinálok, az emberi jogvédelem. Nekem tulajdonképpen igazi választási lehetőségem nem volt. Azt a fajta igazságot, amit megismertem a saját életemen, anyám életén és aztán a mozgalomban megismert sorstársaim életén keresztül, ha nem jelenítem meg, akkor nem tudtam volna tükörbe nézni. Édesanyám halálát nem tudom másnak tekinteni, mint emberölésnek. És tudom, hogy nem ő az egyetlen, akit ilyen körülmények között megölnek. Ezt nem szokás emberölésnek tekinteni. Nagyon kivételes esetben egy ilyen történet talán elérné az etikai vétség megítélését. Ez mélységesen felháborító, ezt harag nélkül tekinteni és megélni, azt gondolom, hogy abszolút inadekvát. Hogy ebből a haragból mi következik – hogy megtámadom, és nekimegyek annak a főorvosnak, aki megölte anyámat, amire kész-

tetés egy időben kétségkívül volt bennem, így gondosan ügyeltem arra, hogy véletlenül se legyek olyan helyen, ahol ő előfordulhat – az változott bennem. Ekkoriban már átalakult ez a harag egy olyanfajta munkává, ami a pszichiátriai beteg embereken végzett kísérletek teljes jogi szabályozásának az újragondolását célozza. Ez már egy konstruktív dolog, de ugyanaz a harag van mögötte. És ez a harag ott van, és én azt gondolom, hogy valami nagyon nagy baj lenne velem, ha egyszer arra ébrednék, hogy ez a harag nincs ott.

Elkezdünk egy emberi jogi monitoringot a pszichiátriai betegek otthonaiban. Ami meglepett engem annak idején, az az volt, hogy Magyarországon semmiféle jogszabályi háttér nem biztosította azt, hogy ezt a monitoringot végig tudjuk csinálni. Tehát ők nyugodtan megtehették volna azt, hogy nem engednek be bennünket ezt a munkát elvégezni. Első körben nem volt olyan intézet, ami ezt tette volna. Természetesen nagyon sok helyen az a benyomásunk támadt, hogy kicsit Potyemkin-kirándulást igyekeztek számunkra szervezni és szelektíven bizonyos dolgokat akartak megmutatni, más dolgokat pedig nem akarták, hogy lássunk. Az emberi jogi helyzet a pszichiátriai betegek otthonaiban siralmasnak mutatkozott. A hálós ágyak kérdésköre, amivel többször is volt szerencsém foglalkozni, azért került egy időben mozgalmunk zászlajára, mert szimbolikusnak tartottuk, ami jól kifejezi, talán a kívülállóknak is jobban érthetővé teszi, hogy mi a rákfenéje az egész pszichiátriának, illetve hogyan hatnak az erőszakos intézkedések, amire a pszichiátriában mód van, az ember méltósága ellen. A hálós ágy egyrészt egy jól meghatározott feladvány, másrészt messze túlmutat önmagán, egy fizikai eszköz és egy szimbólum egyben. A fizikai eszköz is borzalmas, de a szimbólum a fontosabb, mert megtestesíti azt, hogy hosszú időn keresztül természetesen tartották, hogy az emberi jogok, az emberi méltóság meggyalázásával is lehet úgy mondni „kezelni” pszichiátriai betegeket. Sokan nem értették, vagy nem akarták megérteni, hogy a hálós ágyak elleni kampányunk nem azért volt olyan hangos, amilyen volt, mert azt gondoltuk, hogy a hálós ágy az egyetlen rossz dolog a magyar elmegógyászatban, hanem a szimbolikus szerepe miatt. Azt gondoltuk, hogy ha itt sikerül valamilyen eredménnyel elérni, akkor ennek lehet egy hógolyószerű hatása, amit más területekre is át lehet vinni.

Senkitől nem kaptunk semmilyen szakmai magyarázatot arra, hogy a hálós ágyak miért úgy vannak méretezve, ahogy. Az ideológia a használatukra az volt, hogy tulajdonképpen itt nem korlátozó intézkedésről van szó, hanem védelemről. A betegeket védik a hálós ágyakkal. Nekem ez nem magyarázta meg azt, hogy a hálós ágyak magassága miért akkora, hogy egy átlagos felnőtt nem tud fölegyenesedni benne. Az a néhányszor tíz centiméter különbség, ami azt jelentette, hogy fel tud-e valaki egyenesedni, nem okozott volna semmivel nagyobb balesetvesztést. Én nem tudtam másra következtetni, mint arra, hogy ha egy ketrecbe bera-kunk valakit, aki ráadásul az embertől eltérően nem két lábon kiegyenesedve jár, annak a látványa nem vált ki olyan zsigeri szintű rossz érzést és tiltakozó reakciót egy átlagemberből, minthogyha nyilvánvalóan embert lát egy ketrecben. Az egyik első pszichiátriai betegotthoni látogatásom egy amerikai civil szervezet munkájának a keretében történt. Egy téli kora délután, három óra körül érkeztünk meg az intézetbe. Egy külön épület, ami valamikor valószínűleg istállóként funkcionálhatott, kizárólag hálós ágyakkal volt tele, szám szerint tizenkilencel. Délután három órakor a villany már le volt kapcsolva ebben a nagyon kis méretű, ablakokkal rendelkező külön épületben. Teljes sötétség volt. A tizenkilenc ketrecágyon húsz beteg volt. Ez csak úgy valósulhatott meg, hogy volt olyan ágy, ahol ketten voltak. Közülük többen meztelenül voltak a ketrecben. Azt hittem, hogy edzett vagyok, de ez túl sok volt. Évekkel később mindenféle nyomásgyakorlásokkal sikerült elérni, hogy az újonnan kineve-

zett igazgató felszámolja a ketrecágyakat. Az önkormányzat pedig közhasznú munkavégzési program keretében biztosított extra munkaerő-állományt azoknak, akik hosszú éveket – sőt volt, aki évtizedeket – ketrecben éltek le. Így azt a nagyon intenzív, szinte a kezüket állandóan fogó támogatást meg tudták adni nekik, amire az első időben valószínűleg szükségük lehetett. Ez a szupport akkor is szükséges lett volna, hogyha az illető személyeknek semmilyen fogyatékoságuk nincsen. Önmagában az, hogy valaki évekig, évtizedekig egy ketrecbe van zárva, s utána egy ennél picikét szabadabb világba visszaszokni, az nem egy könnyű dolog. Ahhoz nagyon intenzív segítségre lehet szükség, és ráadásul ezek az emberek, akik ketrecben éltek, előtte általában valamilyen tartós pszichiátriai problémával és vagy még egyéb fogyatékosággal is rendelkeztek.

Az egyik szenior nővére az intézménynek, amikor már huzamosabb ideje ketrecek nélkül működtek, könnyek között vallotta be nekem, hogy annak idején, amikor a munkája elkerülhetetlenné tette, hogy ő személyesen eltöltsön valamennyi időt a ketrecépületben, este nagyon kemény gyógyszereket vett be, hogy tudjon aludni. Ugyanakkor azt is elmondta, hogy amikor fiatal pályakezdő nővérként megjelent ebben az intézményben, ezeket az embereket már rácsos ágyban találta, és elhitte az öregebb szakembereknek, orvosoknak, hogy ezek az emberek a rácsos ágyon kívül nem tudnának megenni, nem lennének, elemi szinten sem lennének biztonságban. Ő elismerte azt is, hogy egyébként sem néztek ki igazán emberi lényeknek, és most így utólag visszagondolva nem érti, hogyan történhetett ez meg, és megerősítette, hogy minőségileg más a munkalétkör, mióta nincsenek ketrecek. Ez az élmény nekem azért is nagyon fontos volt, mert egészen eddig a pontig hajlamos voltam arra, hogy valamiféle gonoszságot tételezzek fel azokról, akik rendszeresen megsértik az én sorstársaimnak a méltóságát. Találkozván ezzel a nővérral, arra kellett rádöbbenem, hogy ez nem feltétlenül van így. Lehet, hogy egyszerűen elemi szintű tudatlanság, valamint egy teljesen téves szakmai indoktrináció el tud vezetni ehhez a helyzethez, és egy konkrét példát szolgáltat mindez arra, hogy a pokolba vezető út tényleg lehet jó szándékkal kikövevezve. Innentől kezdve megengedtem az ártatlanság vélelmét azokkal szemben, akik nyilvánvaló emberjogi sértéseket követnek el. Végül 2004-ben Magyarországon egy miniszteri rendelet megtiltotta a pszichiátriai intézményekben a rácsos vagy hálós ágyak használatát.

Nagyon picike, de látványos eredményeket lehetett elérni egyébként a rendszerben. Például egy falu szélén levő betegotthonban a lakók rendszeres kimenővel rendelkeztek – ami önmagában meglepő volt, mert nagyon sok intézetben ilyen nem volt –, de nagyon rossz tapasztalatai voltak a vezetésnek, mert rendszeresen néhányan részegen jöttek haza, nagyon sokan pedig nem akartak kimenni. Kiderült a tréning közben, amit csináltunk a lakóknak s a dolgozóknak, hogy a kimenő időpontja úgy volt megszabva, hogy semmi más akkor a faluban nem volt nyitva, csak a kocsmá. A falu kivételes adottságokkal bírt, mert volt könyvtára, még mozija is volt, ahol hetente kétszer vetítettek filmet, de ezek egyike sem volt nyitva akkor, amikor a kimenő volt. Tehát így aki a kocsmát el akarta kerülni, az nem élt a kimenő lehetőségével, és a passzivitást növelte, és nemcsak azok kötöttek ki a kocsmában, akik oda akartak menni, hanem aki nem akart bennmaradni. Nem volt mit csinálni, ezért ellátogatott a kocsmába. A tréninget követően megváltoztatták a kimenő időpontját, és nagyon pozitív visszajelzések jöttek mind a lakók, mind pedig a vezetés oldaláról.

A nyelvtudás volt egyébként az, ami kézenfekvővé tette, hogy amikor külföldi érdeklődés mutatkozott irántunk, akkor én voltam könnyen mozgósítható tanulmányutakra, konferenciákra, egyebekre. Nagyon érdekes volt. Rengeteget lehetett tanulni abból, hogy más-

hol milyen próbálkozások vannak, milyen sikerrel. Egy idő után aztán nem csak tanulóként jutottam el ilyen helyekre, hanem azt gondolták a nemzetközi civil szervezetek, hogy érdemes lenne a mi tapasztalatainkat is másokkal megosztani, hogy abból ők tanuljanak, és egyre nagyobb szeptét a munkámnak ez a nemzetközi szintér vette el. Egy időben már-már úgy látszott, és nemcsak mások mondták, hanem én magam kezdtem ettől félni, hogy eltávolodok azoktól a gyökerektől, amik erre a munkára vezettek. Egyre nagyobb nemzetközi elismertségem lett, egyre ismertebb lettem, egyre több apró, de megfogható siker jelezte a munkámnak az eredményességét, és egy idő után lett egy olyan rossz érzésem, hogy tényleg tudom-e hitelesen érzékelni és közvetíteni azokat a problémákat, amiket azok a sorstársaim élnek meg, akik sokkal szerencsétlenebb helyzetben vannak. Ekkorra én már évek óta nem voltam pszichiátriai intézményben páciensként, sikerült a gyógyszereimről tizenvalahány év után leszoknom. Vajon tényleg jó-e, hogy én ezt csinálom, vagy van a dologban valami hiteltelenség? És akkor kiderült, hogy igaz az a mondás, hogy ha egyszer elmebeteggé nyilvánítottak, akkor életed végéig az maradsz, függetlenül attól, hogy ténylegesen hogyan élsz, milyen vagy. A gyanú árnyéka ott van, és ez elegendő ahhoz, hogy úgy kezeljenek.

Ez onnan indult, hogy a feleségem és én szerettünk volna gyerekeket, azonban objektív orvosi okokból, nem pszichiátriai okokból, erre nagyon picike esélyünk volt. Egy darabig volt nálunk egy fiú. Úgy került hozzánk a fiatalember, hogy az édesanyja hozta. Ez akkor volt, mikor Erzsi is meg én is foglalkoztunk a szabadidőnkben gyerkőcök egyéni fejlesztésével, különösen olyan gyerkőcökkel, akiknek a matektanulással nehézségeik voltak. Azt gondolom, hogy ebben mi is benne lehettünk, de csupa olyan gyerkőc került hozzánk, akiknek a matek az csak egy járulékos probléma volt, és valami egyéb probléma az sokkal jelentősebb volt. Marcinál azzal jött az édesanyja, hogy az ő fiát autistának nyilvánították, de ezt ő nem hiszi el, és kérte, hogy foglalkozunk a gyerkőccel heti kétszer-háromszor. Marcinak a végtagjai nem fejlődtek ki rendesen. Édesanyja, amikor a születésekor megtudta, hogy a fiának ilyen fogyatékosága van, akkor ezt valamiféle világvégeélményként élte meg. Életének központi feladványává vált, hogy korrigálja a fiának ezt a fogyatékoságát. A kisfiú egészen picike korától hihetetlen sok időt töltött kórházban, lehet azt mondani, hogy a szocializációja a kórházban történt. A híres szovjet sebészeti technológiával korrigálták a végtagjait, aminek a lényege az volt, hogy időnként eltörték szándékosan a csontot és nagyon lassan nyújtották, másrészt mindenféle korrekciós sebészeti beavatkozásokat végeztek rajta.

Amikor először jött hozzánk Marci, mamástul, akkor én nem voltam még otthon, és mire hazaértem, addigra láttam azt, hogy Erzsi meg a fiatalember a földön ülnek, és legóból valamit építenek, az anyuka meg nézi őket. Nem egészen értettem, hogy mi történik, de hát nem mondtunk nemet. Néhány hét múlva abban a helyzetben éreztem magam, hogy mégiscsak azt kéne mondani az édesanyának, hogy itt a mi tudásunk elérte a határát, és tényleg nem tudunk semmit csinálni, mert egyszerűen nem sikerült kommunikálni a gyerkőccel. Erzsi-nek sikerült nem verbálisan bizonyos játékokba bevonni Marcit, de amikor én megpróbáltam verbális irányba terelni a dolgokat, az nem sikerült. Az anyuka azt mondta, hogy nincs semmiféle verbális problémája a gyerekeknek, de én értettem azt, hogy miért mondták, hogy a fia autista, mert tényleg úgy viselkedett, mint egy nonverbális autista. Egyszer az egyik órára kicsit késve értem haza, és ráadásul ideges is voltam, nehéz napom volt, bármennyire is próbáltam ezt eltitkolni. Marci ezt észrevette, és először a kapcsolatunk történetében, ez több hét után volt már, megszólalt, és közölte, hogy ne idegeskedj, az nem tesz jót az egészségnek. Ez kicsit meglepett. Ezek után már felbátorodott, és engedélyt kért arra, hogy a ku-

tyánkat megsimogassa, majd igazán bőbeszédű lett, és arra is engedélyt kért, hogy minden órán egy picikét a számítógéppel is foglalkozunk. Ez után az áttörés után már szinte simán ment tovább a kapcsolat kiépítése, és lassan adagolva, főleg tőle, sokkal kevésbé az édesanyjától, összeállt az a kép, hogy az első néhány évében sokkal több időt töltött kórházban, mint otthon. A szovjet gyerekpáciéntúra teljesen nemzetközi volt, mindenhol való gyerekek voltak ott, tehát igazából az anyanyelvi környezet is csak a mamán keresztül volt neki, de hát ő sokkal kevesebb időt tudott a gyerekeivel tölteni, mint egy szokványos környezetben, és hát a kórházi hospitalizáció minden rákfenéje ott volt. Ez nekem teljes mértékben meg tudta magyarázni azt, hogy miért nem alakult ki megbízható időfogalma a gyerekeknek, miért nem alakultak ki azok a készségek, amik például egy stabil számfogalom kialakulásához kellenek, és hogy miért érzi nagyon nagy bizonytalanságban magát, hogyha más emberek is a látóterében vannak. Nagyon kényelmes és látszólag nagyon biztonságos megbirkózási stratégia volt az, hogy autisztikus viselkedést fejlesztett ki, amiben ő kontrollálta teljes mértékben azt, hogy kivel volt hajlandó kommunikálni és mikor.

Kilencéves volt, amikor megismerkedtünk, és körülbelül egy év alatt a kapcsolatunk eljutott odáig, hogy egyik óra végén, amikor az anyukája jött érte, akkor közölte vele, hogy ő nálunk akar lakni. Ez teljesen váratlanul érte az anyukát is meg minket is. Annyiban ésszerű volt a dolog, hogy ők nem Budapesten, hanem valahol a budapesti agglomerációban laktak. Itt Budapesten sikerült egy iskolát találni, amelyik úgy-ahogy befogadta őt, de naponta vidékről bejárni meglehetősen nagy megterhelést jelentett a családnak. Úgyhogy amikor a kérését, ami inkább egy kijelentés volt, többször megismételte, akkor az anyuka is elkezdett gondolkodni, hogy hátha ez az ötlet nem is annyira abszurd. Végül kialakult az a helyzet, hogy egy-másfél évig hétköznapi napokon velünk volt, míg a hétvégéket, illetve az iskolai szüneteket otthon töltötte az édesanyjával. Ez egy nagy élmény volt nekem. Először volt, hogy nem csak egy órára volt pótgyerkcöcöm, hanem huzamosabb időn keresztül, bár egészen nyilvánvaló volt, hogy tiszteletben tartottuk az édesanyjának az anyai, illetve a szülői helyzetét. Az is teljesen egyértelmű volt, hogy a kapcsolatnak az igazi alakítója Marci volt, az ő kezdeményezései nyomán alakult úgy, ahogyan alakult a dolog. Inkább csak olyan választási lehetőségeink voltak nekünk, hogy mi az, amire nem voltunk hajlandóak, és mi az, amire igen. Nagyon szomorú dolog, nemrégiben hallottam, hogy Marci egy vidéki, reformszellelműnek mondott lakóotthonba került.

Később aztán beadtuk a kérelmet arra, hogy felvegyenek minket az örökbefogadásra vállalkozók nyilvántartásába, és ennek az eljárásnak első lépéseként egy aláírást kellett beszerezni a háziorvosunktól egy formanyomtatványra. A formanyomtatvány tartalmaz egy olyan mondatot, hogy igazolom, hogy nevezett személy nem szenved, és akkor van egy felsorolás, hogy milyen betegségekből nem szenved, és ezek között szerepel az elmebetegség is. Na most ezt sem a feleségem, sem én nem írhattuk alá, illetve nem várhattuk el a háziorvosunktól, hogy ezt aláírja, és aztán majd ennek a jogi következményeit viselje, hiszen tudta, hogy mind a ketten érintettek vagyunk. Mi magunk javasoltuk a háziorvosunknak, hogy csillagozzuk meg az elmebeteg szót, és lábjegyzetbe írja oda, hogy a kezelőorvosi javaslat mellékelve. Mindketten olyan kezelőorvosi javaslatot kaptunk, amelyik nem csak alkalmasnak mondott minket, hanem kifejezetten javasolta.

Utólag kiderült, hogy ha mi ezzel nem állunk elő, akkor a háziorvosunk simán aláírta volna a formanyomtatványt, tehát saját magunknak okoztunk problémát. Ezek után a hivatal megjegyezte természetesen, és az egyórás pszichológiai interjú helyett kétszer egy napos

pszichológiai interjút kaptunk, ahol a dédszüleinktől kezdve az egész családtörténetet el kellett mesélnünk. Utólag bepillantást nyertünk ezekbe a dokumentumokba. Több tíz oldalas, angol családregénynek tűnő, rendkívül mély és magvas pszichológiai fejtegetés volt, ami azonban nem foglalt állást abban a kérdésben, amiről megkérdezték, hanem leírta azt, hogy igazából nem tudja megítélni, hogy örökbefogadásra alkalmasak vagyunk-e vagy sem, mert jelen pillanatban annak tűnünk, na de! Visszapillantva nagyon érdekes, hogy önmagában mutat egy másik csoporttal szembeni borzalmas mértékű diszkriminációt ez a pszichológus, aki abban viszont nem kételkedett, hogy súlyos fogyatékos gyerek nevelőszüleiként remekek lennénk. Tehát egy nem fogyatékos gyerek örökbefogadását, hát azt nem tudja, de egy átlagos gyereknel valószínűleg sokkal több törődést igénylő, súlyos fogyatékos gyerek nevelőszüleinek gond nélkül megfelelünk. Ehhez hozzátartozik, hogy régebben nálunk lakott Marci, s valószínűleg ez az információ vezette a pszichológust arra, hogy a szakvéleménye ilyen irányba menjen.

Mindezek után meglehetősen hosszú idő eltelt, és a feleségem terhes lett. Nagyon megörültünk. Megvallom őszintén, el is felejtettük, hogy ez az örökbefogadási kérelmünk valahol még valószínűleg ott van, és talán lehet, hogy történik is vele valami. Komplikációk miatt, a feleségem életét veszélyeztető komplikációk miatt, császármetszéssel meg kellett szülni a babát, aki elvileg, ha rendesen tudott volna fejlődni, akár életképes is lehetett volna koraszülöttként, de nem fejlődött kellő mértékben. Ebben az időben a terhesség alatt a feleségem még neuroleptikumon volt, az ő gyógyszerelhagyásában éppen ott tartottunk, hogy az összes többi gyógyszerét sikerült elhagynia, de ezt még nem. Amikor megtudtuk a terhességet, akkor azonnal megkerestük a kezelőorvost, aki azt mondta, hogy nincs magzatkárosító hatása a gyógyszernek, és bár ő támogatta elvben a gyógyszerelhagyási kísérletünket, de azt mondta, hogy nem biztos, hogy a terhesség időszaka erre a legszerencsésebb. Ha a megvonási tünetek súlyosak lesznek és Erzszi kórházba kerül, akkor egy nagy adag gyógyszerrel próbálják majd a megvonási tüneteket kompenzálni, és az a magzatnak biztosan nem tesz jót. Ez ésszerűnek hangzott. Az orvosi válságállapot, ami miatt a császármetszést végül meg kellett csinálni, az egy nappal azután következett be – és azt gondolom, hogy ez az időzítés nem véletlen –, hogy a gyámhivataltól vagy a TEGYESZ-től kaptunk egy értesítést, miszerint örökbefogadásra és kiskorú gyermek háztartásunkban való nevelésére alkalmatlanok vagyunk. Na most ez külön ijesztő volt, mert akkor ugye egy nappal azelőtt, hogy meg kellett volna szülni a gyermekünket, hát az, hogy örökbe fogadásra nem kerül sor, ez nem tűnt aggasztónak, de az, hogy kiskorú gyermek háztartásunkban való nevelésére alkalmatlanok vagyunk, ez ijesztőnek bizonyult.

Én azt gondolom, hogy a válsághelyzet időzítését felgyorsította ez az információ, és az ezáltal kiváltott pánik. Nem állítom azt, hogy nem következett volna be enélkül is, hiszen a hetedik hónap közepén egy harminc dekánál kisebb magzat egészen nyilvánvalóan nagyon fejletlen, de hogy éppen huszonnégy órán belül következett be ez, az erősen elgondolkodtató. Mikor beállt a krízisállapot, és meg kellett szülnie Erzsinek a babát, és világos volt, hogy nem életképes a baba, akkor az interneten huszonnégy óra alatt több ezer publikációt találtam, amelyek azzal foglalkozott, hogy ezek a gyógyszerek, amiket szedett, nem elhanyagolható százalékban méhlepényi elégtelenséget okoznak, aminek éppen az a következménye, ami a mi babánkkal is történt. Nehéz volt, és ekkor egy rövid pszichotikus epizódba sikerült visszakeverednem, ami teljesen adekvát reakció volt a történésekre, és nem tartott sokáig. Amikor ezek után először mentünk vissza a feleségem kezelőorvosához, akkor én vittem

egy listát azokról a publikációkról, amiket találtam. Sírva kért bocsánatot, és elmondta, hogy neki a napi orvosi munkája mellett nem jut ideje arra, hogy azon a területen, ami nem közvetlenül az ő szűk területe, szakirodalmat olvasson, viszont évente rendszeresen részt vesz olyan továbbképzéseken, ahol tanították nekik, hogy semmi magzatkárosító hatása nincs a neuroleptikumoknak. Kértem arra, hogy a következő terhes mamának ne mondja azt, hogy nincsen. Ezek után viszont ő még nagyobb bedobással segített abban, hogy Erzsí leszokjon a gyógyszereiről, és teljesen gyógyszermentessé váljon.

Az egyik első dolgunk mindezek után az volt, hogy egy emberjogi szervezet segítségével megfellebbeztük az alkalmatlansági döntést, és akkor ennek kapcsán hozzájutottunk a dokumentumokhoz, amik rólunk születtek. Kifejezetten negatív szakvélemény nem volt, a pszichológusi véleményt mondtam, igazából nem foglalt állást a kérdésben. A környezettanulmány sem mondott definitív véleményt, a legnegatívabb megfogalmazások azok voltak, hogy „életemben ilyen furcsa párt még nem láttam”. Aztán egy másik rész, hogy „abnormálisan sok könyvük van, sokkal több könyvük van, mint konyhai felszerelésük”, ami egyébként teljesen igaz volt. A fellebbezésünk alapja is az volt, hogy nagyon szakmaiatlan környezettanulmány volt ez, és semmi szakmai érv nem került elő a vizsgálat során, ami az elutasítást indokolná. A gyámhivatal illetékes bugyrának a vezetője, aki a döntést meghozta, apologizálta is magát, azt mondta, hogy „nézzék, ha egy pszichológus, aki öt évig tanult pszichológiát, és évtizedek óta szakértő örökbefogadási ügyekben, nem tud véleményt mondani, akkor én, aki évekig tűzoltótiszt voltam, és most a gyámhivatalnak vagyok az osztályvezetője, hogy a fenébe tudnék”. Én ezt teljes mértékben akceptáltam. A fellebbviteli eljárásban azt kérték, hogy terjesszünk be igazságügyi pszichológusi szakvéleményt, amitől, megvallom őszintén, nagyon félttem. Az emberjogi szervezetnek az ügyvédje arra biztatott minket, hogy semmit ne beszéljünk a pszichiátriai múltunkról, annak semmi köze nincs most ehhez a vizsgálat-hoz. De nem volt ilyen könnyű, mert nálam az első kérdése az volt a pszichológusnak, hogy „jéé, nem maga írta az ilyen meg ilyen folyóiratba azt a bizonyos cikket?”, a feleségemnél meg az első kérdés az volt, hogy „mind a két lába, mind a két karja megvan, nem vak, nem süket, miért van rokkantnyugdíj?”. Úgyhogy ezek után a titkolózás nem működött jól, viszont ez az ember nagyon tisztességes, ennél picit több, empatikus módon végezte a vizsgálatát, és alkalmasnak talált minket örökbefogadásra. Amikor felvetődött bennem az a kétely, hogy vajon én még mindig jogosult vagyok-e magamat elmebetegnek – immár büszkén – nevezni, vagy pedig egyszerűen ezzel visszaélek, hiszen a negatív hatáson én már túl vagyok, azokat túléltem, és azok már igazából nem befolyásolják az életemet, ez az örökbefogadási eljárás egyértelmű bizonyítékot adott arra, hogy dehogy vagyok én ezen túl, soha nem is leszek ezen túl. Függetlenül attól, hogy ténylegesen hogy vagyok, milyen az életvitelem, ezek keveset számítanak, sokkal többet számít az, hogy az embernek van egy címkéje.

Később majdnem egy évig nálunk volt egy roma testvérpár, és aztán mégsem lett örökbefogadás belőle. De ez egy olyan kérdés, ami egy másik univerzumot nyit meg, és mutatja azt, hogy roma gyerekekkel hogyan bánik a gyermekvédelmi rendszerünk. Nem jól. A két gyerek nem tudott egymásról, meg a hivatalok sem tudtak arról, hogy ők testvérek, egészen addig, amíg örökbe fogadhatóvá nem minősítették őket, és akkor egy TEGYESZ-es vagy GYIVI-s kollégának feltűnt, hogy jó, hát ezeknek ugyanazok a szülei. Először a gyerekotthonban látogattuk egy hónapig a nagyobbik gyerkőcöt, amikor eljött az idő arra, hogy egy délutánra, szigorúan kísérel jelenlétében, hozzánk jöjjön. És akkor utána hétfévente fél napokat nálunk tölthetett. S az volt a megállapodás, hogy neki kell majd kezdeményeznie azt, hogy éjszakára

is nálunk maradhasson. Ez a második hétvégi alkalommal bekövetkezett. Amikor eljött az idő, és vissza kellett mennie az otthonba, akkor közölte, hogy nem. Telefonon föl hívtuk az otthont, és ő elmagyarázta, hogy szeretne nálunk maradni. Nem várták, mi sem vártuk, hogy ez ilyen korán bekövetkezik. Ott maradt velünk, és innentől igen hamar jött az, hogy nálunk lakott, hatéves volt ekkor, s utána hozzánk került a kistestvére is, még csecsemőként.

A gyerekotthon, ahol a nagyobbik testvér élt előtte, azt a policy-t követte, hogy kerülték a kérdést, és nem mondták meg a gyerekeknek, hogy ők romák. Az, hogy hogyan segítsük át egy rasszistának nevelt roma gyerekek az identitásváltását, hogy ő egy büszke roma gyerek legyen, hosszú folyamat volt. Ezen az úton elindultunk, s nem azzal kezdtük, hogy letámadtuk, hogy gyerekem, te is roma vagy, hanem egyszerűen megkapták azt a lehetőséget, hogy roma embereket, jó roma embereket, családokat megismerjenek közelről. Ez azonban még inkább fölkelte egy érdeklődést a nagyobbik gyerkőcben, hogy vajon ő micsoda, kicsoda, és rendszeresen kérdezgetni kezdte, hogy neki miért sötétebb a bőre, mint nekem. Volt, amikor rákérdezett, hogy ugye nem vagyok cigány? És akkor végigbeszéltük, hogy miért, az X bácsiék azok bármilyen szempontból rosszabbak, mint az Y néniék, akik nem cigányok? Odáig már nem tudtunk eljutni, hogy megnyugtató és pozitív módon alakuljon ki ez a válasz nála.

A történet végéről, arról túl sokat nem tudok mondani. Ez a jótékony hatása a rossz mentális állapotomnak, hogy az emlékeim azok meglehetősen nehezen felidézhetőek. Azt tudom, hogy amíg csak szóban kaptuk a felszólítást, hogy vigyük vissza a gyerekeket a TEGYESZ-be, addig ezt obstruáltuk, megpróbáltunk valami átmeneti megoldást keresni. Nem sikerült. Akkor léptünk, amikor táviratot kaptunk, hogy vigyük vissza a gyerekeket, ha nem tesszük meg huszonnégy órán belül, akkor ezt rendőrséggel fogják megtenni. Ez volt az, amit már nem akartunk, úgyhogy visszavittük a gyerkőcöket. Bizonyos értelemben ez volt a legtraumatikusabb élettéményem. Ami történt, az valami rémisztő, azt gondolom, hogy minden szereplő számára, mert a két gyerek nálunk összeismerkedett. Nem csak összeismerkedett, hanem szoros testvéri kötelék alakult közöttük. Ezek után a kisebbik Norvégiában landolt örökbefogadó szülőknél. Innentől kezdve a két gyerek között kapcsolat nem volt. A nagyobbik nem volt hajlandó a biológiai apjával a kapcsolatot fölvenni, de örökre nem fogadható, mert a biológiai apa rendszeresen kísérletet tesz arra, hogy a gyerekekkel kapcsolatban legyen. Ő hivatásos nevelőszülőknél van, és onnan fog majd életet kezdeni. Ami jó, az az, hogy úgy tűnik, kifejlődött benne egy büszke roma identitástudat. Hogy mennyire sikerült feldolgoznia a dolgokat, azt nem tudom. Azt gondolom, hogy egészen másképpen működik a gyermekvédelmünk egy roma család esetében, mint egy nem roma család esetében. Gyakorlatilag az első lépés a családból való kiemelés és állami gondoskodásba vétel, ami csak utolsó lehetőségként kerül elő egy nem roma család esetében. És ha ez nem rasszizmus, akkor nem tudom, hogy micsoda.

Még az örökbefogadás évében, egy februári napon kaptam egy telefonhívást Amerikából, egy fogyatékosjogi szervezet igazgatójától. Érdeklődött, hogy nem lenne-e kedvem egy emberi jogokat népszerűsítő programban részt venni. A programban olyanok szerepelnek, mint Václav Havel, Desmond Tutu, Elie Wiesel. A projekt vezetője Robert Kennedynek a lánya. Én gyorsan megnéztem a naptáramat, hogy nem április elseje van-e, hát nem az volt, de az ember nem tudhatja, hogy Amerikában mikor van a bolondok napja. Az egész nagyon bizarrul hangzott, de nagyon csábító is volt ugyanakkor, és végül is legfeljebb egy jót neveztünk rajta. Akkor mondta, hogy megadja a telefonszámomat Kerry Kennedynek, és akkor

majd várjam azt, hogy jön a telefon. Tíz percen belül jött egy telefon, egy nő bemutatkozott, hogy ő Kerry Kennedy, Robert Kennedynak a lánya, és hogy csinál egy projektet, amiből lesz egy könyv, meg lesz fotókiállítás, meg színpadi produkció, meg oktatási anyag meg minden. És ő is elkezdte mondani, hogy Václav Havel, Desmond Tutu, Eli Wiesel... És akkor holnapután repüljek Prágába, ilyen és ilyen nevű szállodába, ahol egy Adams nevű fotós le fog fényképezni. Hát mondom, van nekem fényképem, most miért repüljek Prágába? Végül elrepültem Prágába, kiderült, hogy ez a fotós nagyon híres, Pulitzer-díjas fényképész volt, akinek a hívneve a vietnami háborúban készített fotóiból eredt, amik többek szerint komolyan hozzájárultak ahhoz a közelégedetlenséghez és fölháborodáshoz, ami végül is rábírta az amerikai politikát arra, hogy kihátráljon Vietnamból.

Washingtonban volt ennek a projektnek a bemutatója az év végén. A projektben szereplő ötvenegy emberi jogvédővel készült interjúból vett részletekből összeállított színpadi produkciót, valamint a portréfotókból készült kiállítást mutatták be, és Clinton elnök, aki az utolsó hónapjait töltötte hivatalában, nyitotta meg a nagy ünnepést. Ez az esemény a kezdete volt egy emberi jogokat népszerűsítő és oktató programnak. Mostanra már több ország középiskolaiban használják ezeket az interjúkat, illetve az azok alapján készített oktatási anyagot. Legnagyobb megdöbbenésemre egy flamand nyelvű középiskolákban használt emberi jogokat oktató tankönyvben is tananyag lettem, ahol a kollégákkal bizzar társaságot alkotunk, merthogy kiegészül a Washingtonban lévő emberek köre néhány már nem élő jogvédővel, mint például Teréz anyával és Martin Luther Kinggel. Ebben az évben volt az, amikor az örökbefogadási folyamatunknak a rövid vidám szakasza volt, és a gyerkőcök hozzánk kerültek, majd télen volt az, hogy a gyerkőcöket vissza kellett adnunk az állami gondoskodásnak. Ez a bemutató néhány héttel azután volt, hogy fájdalmasan búcsút kellett mondani nekik, ami egy nagyon nehéz élmény volt nekem, és nem éreztem magam meglehetősen nagy biztonságban egy ilyen útra. Ezért szerettem volna egy olyan szorongásoldót és antidepresszánszt szedni átmenetileg, ami annak idején nálam viszonylag jól működött, és a mellékhatásai elviselhetők voltak. Körzeti orvos nem írhatta fel, úgyhogy elmentem a kerületi pszichiátriai gondozóba, ahol nagyon rég nem jártam már, de természetesen az aktáim azok ott voltak. Az orvost sem ismertem, valószínűleg ő jóval később érkezett oda, mint amikor én utoljára ott voltam. Rengetegen voltak a váróban, mint ahogy az a pszichiátriai gondozókban lenni szokott. Én nem akartam elvenni az időt olyanoktól, akik oda rendszeres gondozásra jártak, ezért a lényegre szorítkoztam, és amikor bejutottam az orvoshoz, arra a kérdésre, hogy mit akarok, elmondtam, hogy milyen gyógyszert szerettem volna felíratni. Arra a kérdésre, hogy miért, megint csak nem akartam hosszan válaszolni, mondtam, hogy mert Amerikába kell utaznom. Arra a kérdésre meg, hogy miért kell Amerikába utaznia, a hosszú történetet rövidre fogván csak annyit mondtam, hogy fontos emberekkel találkozom, többek között Clinton elnökkel. Ezek után megkaptam a receptet, és lementem a patikába. De mielőtt kiváltottam volna, megnéztem, és olyan gyógyszer volt fölírva, amit akut pszichotikusnak szoktak adni. Pszichotikusnak nézett a doktor néni, egy ember, aki Clintonnal találkozik, ez nyilvánvalóan egy pszichotikus téveszme. A vicc az, hogy tényleg találkoztam Clintonnal, meg találkoztam egy csomó igen érdekes és jó emberrel. Ez volt az egyike azoknak a helyzeteknek, amikor úgy döntöttem, hogy kisebb veszély az, hogyha gyógyszereket szedek. A gyógyszerek meg a krízis maga is jótékony feledésbe burkolnak egy sor emléket a washingtoni programból. Ha nem kaptam volna fényképeket az eseményről, akkor tulajdonképpen nem lennék benne biztos, hogy ott voltam. Így is olyan a fényképeket nézni,

minthogyha valaki más életéből készült képek lennének. Leginkább úgy rekonstruálom azt, hogy mi történt, hogy másoktól elkaptott információkkal kitöltöm azt a hézagot, ami a memóriámban van róla.

A 2000-es évek közepéig voltam a fórum elnöke, és az utolsó pár évben egyre növekvő válságnak a jeleit észleltem a szervezetben. Azon kívül, hogy észleltem, nem igazán tudtam mit tenni, nem tudtam meggyőzni a kollégákat, hogy rossz irányba kezdünk menni, nem tudtam megváltoztatni ezt az irányt, úgyhogy végül én is aktívan hozzájárultam ahhoz, hogy ne maradjon számomra más lehetőség, mint lemondani. Azt éreztem, hogy nem kapok elég konkrét segítséget a saját sorstársaimtól. A probléma a dolog mögött az lehetett, hogy a fórum tevékenysége túlzottan absztrakt síkon zajlott a legtöbb ember számára, és ezen nem tudtam változtatni, emellett a szervezet adminisztratív vezetése és a döntéshozása közötti kapcsolat valamiért megromlott. Ez működési zavarokhoz kezdett vezetni. Még mindig nem tudom világosan különválasztani a személyfüggő részét a strukturális részétől, de tény az, hogy gyakorlatilag a döntéshozó testület hozott döntéseket, és az adminisztratív vezetés vagy végrehajtotta azokat, vagy nem. A végeredmény az lett, hogy a fórumnak az egyik vezetője és én közöttem a személyes kapcsolat oly mértékben megromlott, hogy ez mind a mai napig igen erős villámtevékenységekkel jellemezhető zivatarhoz hasonlít, ami időnként éppen szünetel, de bármikor újra kitörhet. Ami nem könnyíti meg azt, hogy bármilyen mértékű objektivitásra törekedve fel lehessen dolgozni a történeteket, aminek a vége az lett, hogy lemondtam. Az új vezetés visszavett olyasmiket, amiket a régi kicsit leadott. Tehát például ismét aktívabban kezdett érintkezni a szakmával, különböző szövetségeseket keresett, hálózatosokat próbált maga mellé építeni, a kialakuló közösségi ellátásokkal, illetve a nagyon limitált számú klubházakkal rendszeres kapcsolatba léptek. Én ezt egy organikus fejlődésnek látom. De az új vezetés után viszont nem jött egy újabb vezetés. És valahogy én azt várnám, hogy jó lenne, ha jönne a generációváltás. Nem akarok beleszólni a történetekbe, tehát egy nagyon szubjektív és kívülálló nézőpontja az enyém, de minthogyha nem lenne következő generáció, ami picikét aggaszt.

A nemzetközi szinten ebben az időszakban ért az a megtiszteltetés, hogy az európai ernyőszervezet elnöke lehettem öt évig. Közben elkezdtem dolgozni egy nemzetközi alapítványnál is. Itt lehetőségem volt arra, hogy tovább tudjak vinni egy olyan munkát, ami nagyon izgalmas volt számomra, és amit 2003-ban kezdtem. Ennek az előtörténete, hogy 2001-ben az ENSZ Közgyűlés úgy döntött, hogy felállít egy ad hoc bizottságot azzal a céllal, hogy megvizsgálja annak lehetőségét, hogy fogyatékossgal élő emberek jogait védő, kötelező érvényű nemzetközi emberjogi szerződést alkosson. 2003-ban részt vettem ennek az ad hoc bizottságnak a második ülészakán, amelyiken eldőlt, hogy egy ilyen emberi jogi egyezményre szükség van, és elkezdtük kidolgozni ezt az egyezményt. Ez egy hatalmas tapasztalat volt, először történt meg, hogy nem csak beleláltam, hanem részese is lehettem annak, hogyan készül a legmagasabb szintű nemzetközi jog, és az egészen más, mint amilyen elképzelésem nekem volt erről korábban, sokkal emberibb, az összes erősségével és gyengeségével együtt. Nekem az összes előítéletem idáig arról szólt, hogy hát a másik, a kormányzati oldalon bürokraták vannak, akik napi nem tudom hány órában pénzért dolgoznak, és amikor rendszeresen lehetett látni a két-, illetve háromhetes ülészakok alatt, hogy hajnalig informális tárgyalásokon vettek részt, akkor világosan megértettem, hogy ez nem csak a pénzért történik. A vége felé már tényleg nem lehetett megkülönböztetni semmilyen módon, hogy ki volt egy államnak a hivatalos képviselője és ki volt a társadalmi aktivista. Azért

is izgalmas volt, mert az ENSZ történetében először nem az államoknak a képviselői és nem ENSZ-diplomaták vitték a prímet ebben a folyamatban, hanem az érintettek szervezetei maguk, a fogyatékossgal élő emberek szervezetei. Lényegében tárgyalópartnerré váltunk ott.

Ez a folyamat nem ment zökkenők nélkül, és érdekes szerepe volt a geometriának is benne. A tárgyalás az ENSZ egyik legnagyobb konferenciatermében zajlott, ami több mint ezer fő befogadására alkalmas, és ezt többé-kevésbé sikerült akadálymentessé tenni. A megfigyelők, vagyis a civil szervezetek eleinte a konferenciaterem falainál foglaltak helyet, az állami képviselők, akik a hivatalos tárgyalók, ők ilyen kis félhold alakú asztalok mögött elhelyezkedő székeken ültek, és bár a terem maga nem kör alakú volt, ilyen körszerű topológiája volt a térnek, és akárhol is ült egy állami képviselő, a falak mentén körbe mindenhol fogyatékos aktivisták ültek. Bármerre is néztek, fogyatékos embereket láttak. Nem tudták megkerülni. Mi voltunk a gyűrű, akik körbevettük fizikailag őket, ha ők ki akartak menni pisilni, kávézni, cigarettázni, akkor át kellett menniük a gyűrűn. Ennek hihetetlen pszichológiai súlya volt. Ezenkívül mind a két elnöke a bizottságnak elkötelezett volt mind a fogyatékosjogok mellett, mind a civil társadalom minél érdemibb részvétele mellett. Egy idő után már nem vetették fel az államok képviselői, hogy legyenek zárt ülések és menjenek ki a megfigyelők, de nem szólhattunk hozzá, és menetrend szerint 5-6 cikket letárgyaltak az informális plenáris ülésen, és utána összehívtak egy formális plenáris ülést külön, ahol a megfigyelők hozzászólhattak ahhoz az 5-6 cikkhez, ami addig napokon keresztül tárgyalódott.

Mikor tárgyalásra került a cselekvőképesség, a személyi szabadság és a nem önkéntes kezelés kérdésköre, akkor hihetetlen stigmatizáló, lealacsonyító terminológiát használtak, és mi ott ültünk, ültünk, ültünk, és nem szólhattunk. Akkor megkerestük az üléseket koordináló diplomatát, és mondtuk neki, hogy mi nem akarunk botrányt, az nem érdekünk, de igencsak sérelmesnek tartjuk azt, hogy a minket érintő kérdésekben nélkülünk borzalmasan előítéletes, tényekkel alá nem támasztható téves diskurzus folyik, az egész tárgyalássorozat mottójával ellentétben. A koordinátor délután már formális plenárist hívott össze egy olyan felvezetéssel, hogy az a munkamódszer, amit eddig követtünk, nem tette lehetővé, hogy azt a szakértelmet, ami a civil társadalomban levő kollégák birtokában van, és amit mi nélkülöztünk, szóhoz juthasson. Ennek következtében egy nagyon alacsony minőségű, szakmaiatlan, megalapozatlan, időpocsékoló valami történt. Ezek után észrevétlenül átalakult a munkamódszer és végül kialakult az, hogy egy új cikk tárgyalása az mindig az államok hozzászólóival kezdődött, és amikor nem volt több állami hozzászóló, akkor hirtelen átminősítették formális plenáris üléssé a tárgyalást, és jöttek az addigi megfigyelők. Igen hamar kialakult az a gyakorlat, hogy az utolsó egy vagy két hozzászólást fogyatékkal élő civilek teszik.

A fogyatékossg fogalma ebben a tárgyalássorozatban kezdettől fogva tágabban értelmeződött, mint például a magyar belső jogszabályokban, így a tartós pszichiátriai problémákkal élők is fogyatékossgal élő embernek minősültek. Az egyezmény véglegesítése nem ment egyszerűen. Már három napja folytak a tárgyalások, két egész nap elment arra, hogy egy fikarcnyival közelebb nem kerültünk a konszenzushoz, és a delegációk csak beszéltek, beszéltek. A koordinátor a harmadik napot azzal kezdte, hogy kiváló kollégák, minden tárgyalás egy bizonyos ponton eljut egy szakaszba, amit úgy hívunk, hogy krízis. Ez a tárgyalás most jutott ide. Elmondta azt, hogy hány nap, hány óra van még hátra az ülésszak végéig, elmondta azt az aggályt, hogy ha most nem születik egyezmény, akkor semmi garancia nincs, hogy véges időn belül lesz belőle valami. Elmondta, hogy hatszázmillió fogyatékos ember figyel most bennünket, és elmondta, hogy ő biztos, hogy nem tudja tovább elnökölni ezt a

folyamatot. Elmondta az is, hogy ő az elnöki székéből mindenhova nézve órákat lát, és tudatában van annak, hogy az idő ellen futunk, de azt is tudja, hogy az egyezmény még megcsinálható. De, kiváló kollégák, ha úgy folytatjuk, ahogy önök az elmúlt két napban csinálták, akkor nem. Nem elmondta, megtapasztaltatta az emberekkel a helyzet súlyát. Engedte nekik azt, hogy folytassák, ami addig volt, és utána sokszerűen szembesítette őket azzal, hogy ez így nem megy. Innentől kezdve gyakorlatilag nem volt sem informális plenáris, sem formális plenáris ülés, s az egész a teljes káosz benyomását keltette. A koordinátornak sikerült elérnie, hogy ne kapcsolják ki 6 órakor a villanyt a konferenciateremben: egész éjszaka nyitva, tessék használni. És az emberek használták. Én emlékeim szerint hajnali ½2–2 óráig voltam az épületben, és rendszeresen jöttek hozzánk államok, és kérdezték, hogyha ezt javasolnák, akkor ez elfogadható-e számunkra. És a koordinátor maga kis mosollyal az arcán járt föl-alá, figyelte, hogy hol milyen csoportok vannak, és mindenkihez volt egy-két jó szava. És így végül megszületett az egyezmény. És szerencsés csillagzatok együttállása miatt Magyarország a világon másodikként akkreditálta ezt az egyezményt. A Központnál, ahol dolgoztam, az egyik legfontosabb munkaköri feladatom volt ekkoriban, hogy ezeken a tárgyalásokon részt vegyek, így az én elképzelésem és vágyam összetalálkozott ennek a szervezetnek a céljaival. Egészen 2006 végéig, amikor hat évet követően az ENSZ Közgyűlés elfogadta a kidolgozott egyezményt, nem csak a munkámnak, hanem mondhatom azt, hogy az életemnek is a központjában ennek az egyezménynek a létrejöttével kapcsolatos feladatok voltak.

Voltak nagyon jó visszajelzések a tevékenységünk kapcsán Magyarországon is. Egy civil rendezvényen a minisztérium egyik munkatársa elmondta azt, hogy amikor először ment konzultációra velünk, és hallotta a mi álláspontunkat, akkor meg volt győződve arról, hogy vagy a Marsról jövünk, vagy pedig nem vagyunk teljesen magunknál. Ahogy az idő haladt előre és egyre több érdemi párbeszédre volt lehetőség, eljutott egy olyan szintre, hogy utólag azt nem érti, hogy miért gondolta annak idején azt, hogy nem ebből a világból valók vagyunk. Azt gondolom, hogy ez elég sok emberre vélhetően igaz. Mi is tanultunk, mert én nem sokat tudtam ezt megelőzően arról, hogy milyen egyéb szempontjai lehetnek valakinek, aki a kormányzat apparátusában dolgozik, azon kívül, hogy természetesen akadályozni akarja a változásokat. Egyrészt meg kellett tapasztalnunk, hogy nem mindenki akarja akadályozni a változtatásokat, ezzel együtt azonban vannak, lehetnek olyan legitim aggályaik, problémáik, amik a mi civil világunkban nem léteznek, de ezeknek a semmibevételével biztos, hogy nem jutunk előre. Igazából az összes számítógépes szimuláció, amit régebben csináltam, főleg természeti jelenségekre, folyamatokra, az arról szólt, hogy mennyiségben lényegesen több konzervatív, a jelen helyzetet fenntartó erőre van szükség, mint kimosztítóra, ellenkező esetben a rendszer elveszti a stabilitását és kétségkívül el fog mozdulni, de annyira szervezetlen, rendezetlen állapotokon megy keresztül, hogy az a társadalomban valószínűleg nem kívánatos. Nagy bölcsesség húzódik meg szerintem a mögött, hogy több konzervatív erőt és elemet lehet látni, mint mondjuk forradalmi. Ha csak változtatást őszintén akarók lennének, akkor annyira bizonytalan esélyű játékban lennének, amiben nem biztos, hogy szeretnék részt venni. De kétségkívül elvárna az ember azt, hogy valamiféle igazságosság-egyezmény legalább közelítőleg megvalósulhasson.

Ez az időszak jelentőségében számomra csak a felhasználói egyesület első néhány évével hasonlítható össze, és ráadásul egy külön érdekessége azt hiszem az élettörténetemnek, hogy egy olyan ívet tett lehetővé, amelyik a felhasználói egyesületben a teljesen alulról jövő, picike kezdeményezéstől egészen egy ENSZ emberi jogi egyezménye tárgyalásáig vezetett el.

Nagyjából ez volt az az időszak, ami az önazonosításomban egy új lépcsőfokot hozott. Kezdetben voltam az elmebeteg, és ez akkor még nekem is egy nagyon pejoratív dolog volt, utána lettem a pszichiátriai túlélő, aki nyilvánosan, mint okleveles elmebeteg azonosítja magát, de ezt már büszkén, és ehhez most hozzájött az emberi jogvédő, ami valamilyen értelemben egy professzionalizálódást is jelentett. Nagyon fontos benne a „tapasztalatokon keresztül szerzett” szakértelem, és ez olyan, ami senki olyannak nem lehet, aki nem járta meg ezt a részt az életnek. De azért ez önmagában nem elegendő. Itt van egy olyan szakértelem is mellette, ami leginkább egy professzionális szakértelemnek nevezhető. Emberileg is nagyon fontos volt, mert olyan baráti kapcsolatokra sikerült ennek kapcsán szert tennem, ami szerintem nélkülözhetetlen ahhoz, hogy valaki, aki mentálisan érzékeny, viszonylag stabilan tudja az életét élni.

2006-ban egy kis vákuum állt be az életemben, szabályszerűen megvonási tüneteim támadtak attól, hogy nincsenek további New York-i ülésszakok, meg nincsenek olyan napi szintű teendők, amik a tárgyalásokkal összefüggésben voltak, s ebből nem volt könnyű átállni arra a sokkal nehezebb és kevésbé látványos feladatra, hogy hogyan váltják az egyezményes csatlakozó országok aprópénzre ezt az egyezményt, hogyan valósítják meg a részes államokban. Tavaly az a megtiszteltetés ért, hogy az egyezmény csaknem kilencven részes állama beválasztott az egyezmény nemzetközi monitoringját végző ENSZ szakértői bizottságába. Január elsejétől ennek a bizottságnak a tagjaként is foglalkozom azzal a kérdéssel, hogy mit is csinálnak az államok annak érdekében, hogy a papíron szereplő, nagyon ambiciózus jogok és államokra rótt kötelezettségek a gyakorlatban is megvalósuljanak. Őszintén szólva nem nagyon gondoltam azt, hogy egy magyar kormányt rá lehet venni, hogy egy magát okleveles elmebetegnek tartó embert jelöljön ebbe a bizottságba, de ez mégis megtörtént. Sőt a jelölésem és a választások között volt egy kormányváltás, és az új kormánynak meg kellett erősítenie ezt a jelölést, ami szintén megtörtént. Két kormány is föl vállalta ezt a meglehetősen furcsa helyzetet, és több mint negyven állam szavazott a magyar jelöltre, úgyhogy ez akár optimizmusra is okot adhatna. Nem tudom, hogy ez mennyire van így, mennyire nincs, biztos, hogy tíz évvel ezelőtt ez még elképzelhetetlen lett volna idehaza is meg az ENSZ-ben is.

A jelölésemhez szorosan kapcsolódik, hogy néhány éve augusztus 20-át megelőzően megkeresett telefonon egy ismerősöm, és kérdezte, hogy kaptam-e hírt. Mondom, miről? Hát arról, hogy igen magas állami kitüntetést kapok. Hát nem. Pedig kell, hogy kapjak, de mindig késni szoktak, hihetetlen link egy bagázs, de készüljek fel rá. 19-én este úgy döntöttem, hogy most már teljesen fölösleges készülni. Be kell vallanom, bár nem szívesen vallom be, hogy kis keserűséget éreztem. Úttörő korom óta az első alkalom lett volna, hogy kitüntetést kapok. Mint utólag kiderült, technikai baklövésről volt szó. Bár a kormányülésen jóváhagyták a jelölésemet, azonban az utolsó levelet, amiben mozgósítani kellett volna a köztársasági elnököt, hogy ténylegesen ott vagyok-e a kitüntetettek között, azt elfelejtették elküldeni. Ilyen módon kimaradtam ebből a körből. Viszont december elején jött a telefon, és megkértek arra, hogy a fogyatékosok nemzetközi napjának központi kormányzati ünnepségén legyek ott, mert egy magas állami kitüntetést adnak át nekem. Végül megkaptam a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét. És a legmagasabb állami kitüntetés birtokosával kapcsolatban lojalitási kérdéseket fölvetni nem lehet. Ez a kitüntetés, valamint néhány embernek az elkötelezettsége, ha úgy tetszik, a fejjel a falnak menés határáig menő támogatása kellett ahhoz, hogy bekerüljek az ENSZ szakértői bizottságába.

Azt hiszem Mandela mondta egy nagy hatású beszéde után, vagy talán még a beszéd részeként, hogy nem a gyengeségünk és a sikertelenségünk az, ami rémisztő, hanem a hatalom, ami a kezünkben van. És miközben egyértelmű, hogy egy olyan csoport tagja vagyok, akinek semmilyen hatalma, strukturális hatalma nincsen, hiszek abban, hogy igazság van a mögött, amit képviselünk, és ennek az igazságnak nagy hatalma van. Ha úgy tetszik, akkor ennek az igazságnak igyekszem valamilyen módon szószólója lenni különböző szerepekben. És amikor viszonylag sikeresen tudom ezt a szerepet csinálni, akkor nem én hatok, hanem a mögöttem levő igazság hat, és azért ezt megtapasztalhattam életemben párszor, hogy ennek tényleges hatalma van. Ugyanakkor az én igazságom nem biztos, hogy egy másik embernek az igazsága is, és életveszélyes lenne, hogyha kizárólagosságot kapna ez, miközben én azt hiszem, hogy egy ilyen normatív szinten ez az igazság sokkal átfogóbb. S vannak olyan helyzetek, ez mindig akkor történik, amikor viszonylag tisztán tudok egy igazságot kifejezni, hogy tényleg csak a számat, a hangszalagjaimat használja valaki vagy valami, és olyasmik jönnek ki rajta, amin én is meglepődök, mert valami számomra is új, amit korábban nem fogalmaztam meg, és rácsodálkozom, hogy hogy a csodába jött ez ki belőlem.

Nemrégiben Afrikában a pszichiátria használóinak és túlélőinek világkonferenciáján voltam, és odajött hozzám egy kenyai fiatalember. Kifejezte örömét, hogy személyesen is találkozunk, előtte már e-maileket is váltottunk egymással, tudtunk egymás létéről és munkájáról, és mondta, hogy különösen jó érzés találkozni a mozgalom egyik élő emlékművével. Az első reakcióm a mérhetetlen düh volt, noha tudtam, hogy ő ezt pozitív és szeretetteljes módon mondta. Utána egyszerűen komolytalannak tekintettem a dolgot, megpróbáltam lerázni. Aztán rá kellett jönnöm, hogy tetszik, nem tetszik, de amit mondott, az tartalmaz igazságot, tehát legalább két Gondos Gergő van, az egyik az én vagyok, a másik meg ez a bizonyos élő monumentum. És nem mondhatom, hogy a kettőnek nincs köze egymáshoz. Hosszú ideig azt gondoltam, hogy egyszerűbb azt mondani, hogy az emlékmű nincs. De be kellett látnom, hogy ez egy túl könnyű kibúvó, mert van. Ha vannak emberek, akik úgy tekintik, hogy az van, akkor az van, és az működik, és ezért fontos, hogy az ember ehhez hogyan viszonyul. S ezt az emlékművet csak részben hozza létre ő maga; azok, akik az ő életét és munkáját értékelik, legalább annyira azok hozzák létre. S ha ezt az emlékműdolgot is humorral tudja az ember kezelni, akkor ez segíthet rajta.

Életem több szakaszra bontható. Az elmebeteg szakasza az arról szólt, hogy megkaptam a diagnózisomat, ami nem túlzottan szép abban a világban, amelyik igencsak előítéletesen kezeli ezt a kérdéskört, és amit félelem és elutasítás motivál. Azt gondolom, hogy nem kell sok ahhoz, hogy az ember magáévá tegye a külvilágnak az előítéleteit, és azzal a furcsa helyzettel szembesüljön, hogy saját magával szemben is megindulnak ezek az elutasító és kirekesztő gondolatok, mikor saját magát a körülvevő emberek szemszögéből nézi. Ez egy olyan címke volt, amit rám akasztottak, de aminek nagyon komoly következményei lettek. S egy idő után annyira magamévá tettem ezt a címkét, hogy ez egyre jobban beszűkítette az életemet. Szinte pavlovi reflexként minden problémámra a pszichiátriától vártam a megoldást, és a pszichiátriai ellátórendszer nagyon készségesen kiszolgáltotta ezt az elvárást egyik oldalról, másik oldalról meg valószínű, hogy ez a feltételes reflex nem is alakulhatott volna ki a pszichiátriai ellátórendszer működése nélkül. A pszichiátriai túlélőidőszak az egy visszatérés tulajdonképpen ahhoz a kezdeti gyanúhoz vagy elutasításhoz, hogy nem vagyunk mi olyan értelemben mások, mint ahogy azt rólunk feltételezik. Semmi olyasmi nincsen bennünk és semmi olyasmit nem tapasztalunk meg, aminek az összes eleme ne fordulna elő egy átlagos

ember életében. Csak meglehetősen hígan fordul elő egy szerencsés életben. S annak a felismerése, hogy nagyon nagy károkat okozott nekem, ami a pszichiátriában történt velem. Ez már egy olyan identitás vagy címke, ha úgy tetszik, amit saját magam választottam, s egy haraggal indult, ami abból táplálkozik, hogy az ember felismeri, hogy meglehetősen sok időt elvesztett az életéből. Azt gondolom, a harag az soha nem múlik el, ahány sorstársammal beszéltem, akik szintén pszichiátriai túlélőnek azonosítják magukat, ők is azt mondták, hogy ez a harag ott marad, és ez a harag lehet pozitív, vezethet pozitív cselekedetekhez is. Az okleveles elmebeteg kifejezést teljesen véletlenszerűen és spontán módon, emlékem szerint egy Budapesten tartott rendezvényen kezdtem el használni. Egy neves pszichiáter tartott egy felvezető előadást, amiben rendszeresen az elmebeteg szót használta. Én világosan értettem azt, hogy az ő szájából ez nem jelent semmiféle stigmatizációt, de mégis elgondolkodtam a dolgon, és amikor a kerekasztal-beszélgetésben hozzám került a mikrofon, akkor bemutatkozásként teljesen spontán módon az jött ki belőlem, hogy Gondos Gergő okleveles elmebeteg vagyok. Ez néma csöndet váltott ki a kerekasztalnál is és a közönség soraiban is, és akkor rádöbbsentem arra, hogyha ezt a címkét én pozitív identitásként meg tudom élni, akkor rendelkezik azzal a sokkoló erővel, ami szükséges ahhoz, hogy ebből a politikailag korrekt langyos állóvízből kizökkentsük egy picikét az embereket, ami nélkül nem indulhat meg semmilyen gondolkodás és párbeszéd.

Én azt gondolom, hogy kétféle fal van. Van a gettófal. A gettófalat mások építik és mások zárnak engem be a gettóba, és a fal nem engem véd, hanem a fallal tőlem védnek meg másokat. A pszichiátriai intézet, az olyan, mint a gettó. Ha megnézzük azt, hogyan kezdődnek a pszichiátriai önszolgáltató csoportok és szerveződések, akkor azonban nagyon gyakran azt látjuk, hogy ők önmaguk is falakat építenek, és olyan csoportokat szerveznek, olyan tevékenységeket végeznek, amiket csak pszichiátriaviselt emberek látogathatnak. Ez a fal egy másik fal, merthogy ez olyan, mint a városfal, amit a városlakók építenek maguknak, hogy megvédjék magukat a külvilág támadásaitól, és amíg ez a funkciójuk, addig ez jó, és szükséges. De én azt gondolom, hogy ahhoz, hogy egy befogadó társadalmat építsünk, ahhoz feltétlenül szükséges az, hogy ez a városfal ez átjárható fal legyen, s nagyon gyakran nem látom azt, hogy a pszichiátriaviselték mozgalmi ezt az átjárhatóságot biztosítják. Egyre többet szenvedek attól, hogy azt látom, hogy a mozgalmam saját maga rekeszti ki saját magát a társadalomból, és egy kétségkívül biztonságos és védett környezetben van, de azt a hatást, amit a mozgalmam kezdettől fogva el akart érni, nem tudjuk elérni, hogyha csak saját magunkkal vagyunk elfoglalva. Szükségünk van olyan helyekre, ahol az ember teljes biztonságban érzi magát és maga szabályozza a falak átjárhatóságát, de szükség van arra is, hogy az ember érintkezzen másféle emberekkel. Hasonlónak látom egy picikét ezt a címkézést is, a mások által rám ragasztott címke az nyilvánvalóan nagyon káros tud lenni, a saját magam címkézésének lehet egy pozitív funkciója, és én a saját életemben ezt megtapasztaltam. De ugyanúgy, mint a városfalak esetében, fel kell ismerni azt, hogy a fal, illetve a címke az meghatározott céllal van, és nem szabad, hogy az egész életet elszigetelje. Most egyre inkább szeretem saját magamat emberi jogvédőnek azonosítani.

Voltak, vannak olyan sűrű élethelyzetek, amikor a saját értékelésem eredménye az, hogy nagyon nagy a kockázata annak, hogy esetleg akaratom ellenére egy kórházi kezelés következne. Ilyenkor azt a nem egészen szabad, de tájékozott döntést hoztam általában, hogy átmenetileg gyógyszerrel veszek igénybe segítségként. Viszonylag jól fel lehet térképezni, hogy milyen élethelyzetek azok, amik krízist váltanak ki. Persze az ember mindig jobbat vár, és

mindig, amikor belekerülök, akkor azt gondolom, hogy ilyen helyzet már többet nem fog engem válságba sodorni. De jobb felkészülni arra, hogy ezek a helyzetek igenis krízist tudnak provokálni. Igyekszem ügyelni arra, hogy ne legyek elbizakodott és öntelt, s nem gondolom azt, hogy hihetetlen erős vagyok, és sikerült, ami Münchhausen bárónak nem, kirángattam magam a mocsárból.

Nagyon fontos felismerés volt számomra, hogy mindig van ok. Rengeteg olyan helyzetet lehet mondani, ami oly mértékben hasonlít az eredendő traumára, ami az egész problémának az oka, és egy nagyon erős és élénk újratraumatizáció forrása lehet. Az ember már azt hiszi naivan, hogy a felépülése vagy a gyógyulása útján meglehetősen élen jár, és akkor történik valami, ami ezt az újratraumatizációt megcsinálja, és hát az ember szerényen be kell hogy lássa, hogy valószínű, hogy ez a gyógyulás vagy felépülés ez soha nem válik múlt idővé, ez életünk végéig tartó folyamat lesz. Nemrégien megtapasztaltam ennek egy olyan megnyilvánulását, amit már nem vártam. A munkám részeként tanítottam egy nyári egyetemi kurzuson, és az egyik tanártársam az megtestesítette azt a fajta autoritást, amit nagyanyám testesített meg. Amit mondott, ahogyan mondta, a verbális kommunikációja, nonverbális kommunikációja az mind-mind erősítette ezt, és ráadásul hihetetlenül cinikus és gúnyos módon jelentette ki az ő igazságát és ignorálta az ettől eltérő véleményeket, nem adva meg a szót azoknak, akikről már korábbi hozzászólások során tudta, hogy nem az ő véleményét fogják erősíteni. Amikor verbálisan arról beszélt, hogy vannak bizonyos pszichiátriai betegek, akkor a szemével mutatta az őrült szemeket. Mindez egy hihetetlenül traumatizáló élmény volt az én számomra, ami megindított egy erősödő szorongás formájában megnyilatkozó stresszt bennem. Megtudtam, hogy nem vagyok egyedül ezzel, a kurzus hallgatói között volt több sorstársam, akik a mozgalom nemzetközileg elismert alakjai egyébként, és nagyon hasonló érzéseket váltott ki belőlük ez a tanártársam.

Eljutottam odáig, hogy megpróbáltam valami konstruktív célra felhasználni ezt a helyzetet. Az órám arról beszéltem, hogy a pszichiátriai kezelés az egy személyközi kapcsolat kellene, hogy legyen, és ha meg akarjuk érteni azt, hogy a pszichiátriai kezelés a kezelt szemszögéből nézve milyen lehet, akkor nagyon fontos megtudnunk, hogy ez a kapcsolat tipikusan milyen. Mivel az egész osztály ismerte ezt az embert, ennek az előadónak a stílusát használtam fel példaként, hangsúlyozva, hogy itt most nem személyeskedésről van szó. Jól működött ez a megoldás, olyannyira, hogy az óra végén a hallgatók kérték, hogyha tudunk, én és még néhány sorstársam, akkor maradjunk még a nap végén egy picit velük, mert jó lenne beszélgetni mindenféle keretek nélkül. Azt gondolom, hogy az egyik legproduktívabb része a kéthetes kurzusnak ez a tervben nem szereplő két-három óra volt, ahol sok olyan kérdést fel mertek tenni a nem érintett hallgatók nekünk, ami valószínűleg a politikai korrektség keretei között nem került volna elő.

A konfliktus személyes részét azt úgy-ahogy elrendeztük egymás között később az illetővel, ő bocsánatot kért tőlem. Igyekeztem megbocsátani, de azt nem tudtam elfogadni, amit mondott, hogy reméli, hogy tudom, hogy ez nem volt szándékos. Én azt gondolom, hogy nem volt szándékos az egyén szintjén, de az nem véletlen, hogy ő a WHO-tól kezdve minden nemzetközi tárgyaláson az egyik leggyakrabban használt konzultáns, miközben azok a sorstársak, akik legalább annyi szakmai munkát végeztek, és megvan a személyes tapasztalatuk is, túléltek ilyen helyzeteket, ők nem kapnak hasonló lehetőséget arra, hogy a WHO-nak a szakpolitikájába belefolyjanak. A rendszer részéről ez igenis egy szándékos dolog. S hiába sikerült valami konstruktívat kihozni ebből a traumahelyzetből, nem oldotta meg a

bennem levő stresszt, ami tovább fokozódott, és elkezdtek jönni a pszichózis általam ismert korai figyelmeztető jelei. Mindez nem sokkal azelőtt, hogy sok év után újra igazi vakációra indultam volna, amit nagyon vártam. Ez még egy járulékos pánikot is okozott nekem, hogy most hogyan fogok tudni én így útra kelni, hosszú útra egyedül. Aludni már egyáltalában nem tudtam, az időbeni érzékelésem is nagyon rosszul működött, és kezdtek jönni a képek. Végül azt a döntést hoztam, hogy valószínűleg most a kisebbik rossz az, hogyha egy ideig saját elhatározásomból gyógyszereket szedek, minthogyha akár itthon visznek be vagy az utcáról, vagy nekiindulok az útnak, és onnan fognak mentőt hívni. Rivotril nem volt otthon, de Seduxen volt, és nagy erőfeszítéseket tettem, mert számolni is nagyon nehezen tudtam már akkor, és kiszámoltam, hogy annak a dóziséis Rivotrilnak, amit legutóbb a pszichiáterem javaslatára szedtem, mennyi Seduxen felel meg. Aztán bementem a munkahelyemre, és hát elmondtam, bár nem kellett elmondanom, egészen nyilvánvaló volt, hogy valami nagyon nagy baj van. Azt is mondtam, emlékszem, hogy elég volt a munkahelyemből, otthagynom. Utána egy emlékem van még, hogy egy kolléga, azt nem tudom, hogy kicsoda, nem látom az arcát, odajön hozzám egy kitöltött szabadságos nyomtatvánnyal, hogy másnaptól én szabadságon vagyok. Aláírtam, hazamentem, és onnantól kezdve annyi emlékem van, hogy azt a bizonyos mennyiségű Seduxent, amit kiszámoltam, azt bevettem. Innentől kezdve nincsen emlékem, tudom, hogy a benzodiazepinek tudnak amnéziát csinálni, ez a mellékhatás, különösen nagyobb dózisban, de nekem soha ilyen tapasztalatom nem volt még. És mostanra már hosszú évek óta nem volt bennem semmiféle pszichotróp szer, így ugyanaz a dózis sokkal erősebben hatott valószínűleg.

Következő alkalommal, amikor az irodába bementem, pár nappal a tervezett utazásom előtt, kinyomtatni a repülőjegyemet meg egy-két dolgot az utazáshoz, a főnököm már várt, behívtak, és a kezembe adtak egy levelet, aminek az aláírója én vagyok, és amiben felmondok és lemondok mindenféle kompenzációról. Ez meglehetősen meglepett, mert valóban elhagyta a számát az, hogy én innen elmegyek, de egészen nyilvánvaló volt, hogy érzelmileg erősen fűtött helyzetben történt ez. Erre első válaszként egy ilyen levelet prezentálni az szerintem magáért beszél. De azt is megtudtam, hogy mi történt közben, amiről nekem nincsen emlékem. Egy munkatársam, az a legfájdalmasabb, hogy egy sorstárs munkatársam, az egyetlen sorstárs munkatársam a munkahelyen, aznap este, amikor szabadságra mentem és bevettem a Seduxent, eljött hozzám, és én fizikailag bántalmaztam. Én akkor is azt mondtam, amit azóta is mondok, hogy énnekem erről emlékem nincsen, de semmi okom kétségbe vonni, hogy ez történt, ha a kolléga ezt mondja, nincs jogom ezt kétségbe vonni. A kolléga azonnal a történetek után a vezetéshez fordult, akik megkezdtek egy eljárást ellenem, s mire a vakációból visszatértem, ezt az eljárást prezentálták számomra. Kétfős panelt hívott létre a board, akik interjút csinálnak minden olyan kollégával, akinek bármilyen olyan információja lehet, ami fontos a történet szempontjából. Ők készítenek egy jelentést a board számára, aki ezek után eldönti, hogy mi legyen velem. Én a vizsgálat ideje alatt a lábamat nem tehetem az irodába, teljes fizetést kapok, de munkát a munkahely számára nem végezhetek.

Hát hihetetlen nehéz az embernek szembesülnie azzal, hogy csinált valami olyat, amit saját maga mélységesen elítél. Igazából számomra ez a fő probléma, az összes többi az ehhez képest eltörpül. Az összes próbálkozásom arra irányult, hogy valamilyenfajta mediáció jöjjön létre a kollégám és közöttem. Teljes mértékben elutasítottak, s bár kérték a javaslataimat az eljárást illetően, mindent, amit fölvettem, azt indoklás nélkül, érdemi indoklás nélkül elutasították. Kifogásoltam azt, hogy nem tehetem be a lábam a munkahelyemre. Önmagá-

ban furcsállottam azt, hogy elvileg ugye nem lehet tudni, hogy igazából mi is történt, hiszen a vizsgálatnak pont az a célja, hogy a tényeket feltárja. Addig, amíg nem lehet tudni, hogy mi történt, addig egy ilyen súlyos intézkedés az nyomós indoklást igényel. Az indok, amit kaptam, az az, hogy a vád súlyossága indokolja ezt az intézkedést, ami számomra elfogadhatatlan, hiszen minél súlyosabb a vád, annál szigorúbban oda kell figyelni azokra az eljárási szabályokra, amik a vádlottat megilletik. Kifogásoltam azt is, hogy fel vagyok függesztve. Olyan, minthogyha a szakmaiságom megkérdőjeleződne a munkáltatóm részéről, miközben hogyha az egész folyamatot végignézzük, akkor ez a folyamat tényleg olyasmivel indult, hogy a munkaviszony keretei között történt a nyári kurzuson a későbbi állapotomat kiváltó esemény. Én jeleztem, hogy iszonyatos stresszt indított ez bennem, hiába próbáltam konstruktív módon kezelni ezt az élményt. Sorstársaimtól egyébként, akik hallgatókként voltak ott, e-maileket, köszönő e-maileket kaptam, hogy amennyiben ezt a lehetőséget nem kapták volna meg az órán, akkor valószínűleg sokkal nagyobb gubanc keletkezett volna bennük. Kvázi én itt a terápiás facilitátor voltam, de sajnos Münchhausen báró nem, nem tudtam magam kirántani ebből az egyre jobban mélyülő mocsárból. S egészen addig, míg a nagy baj nem történt, hiába volt már egészen nyilvánvaló, ordítva nyilvánvaló, hogy tébolyközeli állapotban vagyok, semmi válasz nem jött a munkáltató részéről. S ez a borzalmas dolog a kollégámmal ez az egyetlen eleme az egész törtetésnek, ami nem a munkaviszony keretében történt, és nem a munkahelyen történt. Ezt én nem akarom mentségnek tekinteni, az viszont mindenképpen furcsa eljárás, hogy megindul a büntetés akkor, amikor a tények úgymond nem ismertek, és ráadásul a büntetés az egész világon azt a benyomást kelti, hogy én szakmailag nem vagyok alkalmas arra, hogy ennek a szervezetnek dolgozzak. Az első válasz az egész helyzetre, az a helyzetem, nevemben megírt, számukra kedvező feltételeket tartalmazó felmondólevél. Ezt én nem tudom másképpen értelmezni, minthogy nagyon jól jött ez a helyzet, amit remekül fel lehet használni arra, hogy megszabaduljon a szervezet tőlem.

Szakmailag nézve a legsiralmasabb része az egésznek az, hogy amiért ez a szervezet dolgozik, annak az ellenkezőjét csinálja a saját munkatársával. Nagyon sokat beszélünk az észszerű alkalmazkodásról és megfélemlítjük a kormányokat, hogy ha nem biztosítanak észszerű alkalmazkodást a pszichoszociális fogyatékossgal élő emberek részére, akkor ezzel megsértik az ENSZ fogyatékosjogi egyezményét, és akkor mi majd fel fogunk lépni. S az elmúlt néhány évben már több, nem pszichoszociális fogyatékossgal élő kollégámnak kellett elhagynia az intézményt eléggé csúnya körülmények között, és ezek mindegyikében ott volt az a fajta stressz, amit nem tudtak kezelni. A mentálisan egészségesnek tekintett kollégák mentálisan kritikus állapotba kerültek néhány hónap nálunk eltöltött munkaviszony után, és ilyen körülmények között gyakran úgy kellett távozniuk, hogy nem volt hova menniük. A munkahely menedzsmentje által biztosított munkavégzési körülmények azok olyanok, hogy mentálisan egészséges embereket is krízishelyzetbe tudnak vinni. Ezek az információk nem újak, tavaly volt egy független audit, amelyik megállapította, hogy a menedzsment képtelen menedzselni, a dolgozóknak a munkakörülményei pedig siralmasak. Azonkívül, hogy a board átstrukturálta saját magát és megfogadta azt, hogy jobban részt fog vállalni a hétköznapi feladányaiból, semmilyen más választ erre nem adott. És az én esetemben ahelyett, hogy megpróbált volna bármiféle lépést is tenni annak érdekében, hogy azzal a bizonyos retraumatizációval, ami ezt az egészet elindította, azzal megpróbáljon valamit kezdeni, semmit nem tett, engedte, hogy a dolgok menjenek tovább. A vizsgálat maga meg még több lapáttal ehhez hozzátesz. Még mindig nem tudtam feldolgozni, ami történt, és nem

kapok lehetőséget arra, hogy bocsánatot kérjek a kollégámtól, amit vagy elfogad, vagy nem. Az is jobb, ha megtudom, hogy nem tudja elfogadni, mint hogy egyszerűen meg van tiltva számomra, hogy vele kommunikáljak. Addig nem is tudom én ezt valószínűleg feldolgozni semmilyen módon.

Viszont azt gondolom, hogy a nagy baj eljövetele nem meglepő, a meglepő az, hogy csak most történt, és a meglepő az, hogy nem fogyatékos kollégák rövidebb idő alatt elvéreztek. És akkor az a nagy kérdés, hogy mit lehet egy ilyen helyzettel kezdeni. Én amellet tökélttem el magam, hogy a saját részemről megpróbálok maximálisan konstruktív lenni, nem feltétlenül a szervezet irányába. Azt szeretném, hogyha rá volna kényszerítve ennek a szervezetnek a teljes menedzsmentje, beleértve a boardot is, hogy ne maradhasson következmények nélkül, amit csinálnak, illetve nem csinálnak, a felelőtlenségük, az alkalmatlanságuk, az előítéletes viselkedésük olyan emberekkel szemben, akiknek a jogait elvileg védik. Hiteltelenné vált számomra az egész, hiteltelenné vált az egész. Miközben vannak olyan kollégák, akiket nagyon sokra tartok, és olyan munkát végeznek, ami nagyon fontos, és azt gondolom, arra a munkára nagyon nagy szükség van. Próbálok megtalálni azokat a módokat, hogyan tudom a nyilvánosság előtt felelőssé tenni a menedzsmentet anélkül, hogy ez káros legyen azokra a dolgozókra, akiknek nincsen felelősségük abban, ahogy a szervezet kezeli ezeket a helyzeteket.

Ironikusnak tartom azt is, hogy akkor, amikor a fogyatékoságomból semmi nem jelent meg a szervezet számára, és egy nagyon elkötelezett, meglehetősen alapos és széles körű tudással rendelkező, nagy nemzetközi elismertséggel rendelkező, olcsó munkaerőt kaptak a személyemben, akkor büszkén hirdették, hogy ráadásul pszichoszociális fogyatékosággal él. De abban a pillanatban – és nem ez az első pillanat, hiszen kisebb krízisek voltak korábban is, amiknek semmilyen következményei nem lettek –, ha bármi a fogyatékoságomból manifesztálta magát, akkor az probléma volt, amivel nem kívántak érdemben foglalkozni, szőnyeg alá söpörték, vagy úgy tettek, mintha nem lenne. És amikor aztán a nagy krízis következik, akkor pedig látványosan megszabadulni tőle. Azt gondolom, hogy alapvetően elszámolták magukat, mert nem gondolom azt, hogy nekem mindenáron politikailag korrektnek kellennem, nem gondolom azt, hogy nekem mindenáron lojálisnak kellene lennem. Nekem az az érdekem, hogy a nyilvánosság megismerje ezt a helyzetet, és ez a helyzet nem lenne helyzet anélkül, amit én csináltam, ami szégyenletes és ocsmány dolog, de volt oka. Akit kielégít az a magyarázat, hogy ez az egész azért történt, mert Gondos Gergő az egy eredendő rossz ember, legyen vele boldog. Én azt gondolom, hogyha valaki picit utánanéz, hogy az 50 év, ami ezen a bolygón történt velem, miről szól, annak ez semmiképpen nem kielégítő magyarázat, és én ezzel nem azt mondom, hogy egy angyalian jó ember vagyok. Nem vagyok. De egészen nyilvánvalóan nem vagyok ördögien gonosz bűnöző sem. Ha valakit kielégít az a magyarázat, hogy hát elmebeteg, és nem is titkolta, és ők ok nélkül ilyen agresszívek, hát akkor legyen vele boldog.

Megvolt az interjúm a munkahelyemen, és nincsen kétségem, hogy az egész eljárásnak mi lesz az eredménye, ugyanis az teljesen világos, hogy a board meghozta a döntését, és az egész eljárásnak nincsen különösebb értelme. Időnként zsigeri szinten leginkább elrohannék ebből az egész helyzetből, hiszen bármit is teszek, az akarva-akaratlanul, de további feszültségeket generál bennem. De ahelyett, hogy megpróbálnám elfelejteni az egészet, gondolkodom azon, hogyan tudnék minimális kárt okozni a kollégáknak, s közben megtenni mindent annak érdekében, hogy a következő áldozat ne következzen be. Óhatatlanul fel

kell idéznem a történeteket, ami nehéz, hiszen összefügg magával a traumával. És egészen nyilvánvaló, hogy nem tudnám csinálni barátok és kollégák támogatása nélkül. Nélkülük én azt gondolom, hogy most még valamelyik akut pszichiátriai osztályon lennék. A történetnek egy ilyen visszatérő tanulsága az is, hogy ez egy olyan probléma, amiből valószínűleg nincsen kiút. Nem azt akarom mondani, hogy akár teljes felépülés vagy gyógyulás ne lenne lehetséges, csak azt mondom, hogy ha az emberek tudják rólad, hogy te elmebeteg vagy, akkor nagyon könnyen generálódnak olyan helyzetek, hogy igen könnyen be fogják tudni bizonyítani azt, hogy tényleg elmebeteg vagy, amit soha nem is tagadtál. Látszólag olyan, minthogyha a gyógyulásod, felépülésed és az egész munkád az semmi eredménnyel nem járt volna. Ami nekem most a legnehezebb, arról meggyőzni magam, és aztán másnap megint meggyőzni magam, hogy bár váratlanul ért, hogy az életem első erőszakos megnyilvánulásával kísért pszichózis közeli élménye létrejött, ilyen értelemben a legsúlyosabb, ami történt az egész pályafutásom során, azért az nem elvitatható, hogy igen rövid időn belül, mindazokkal a támogatásokkal, amik rendelkezésemre álltak, eljutottam oda, hogy a napi szinten újratraumatizáló folyamatban egészen eddig a pillanatig helyt tudtam állni, és valamilyen konstruktív módon próbálom felhasználni ezt az egyébként nagyon szerencsétlen és tragikus helyzetet. Mindez azt bizonyítja, hogy a mentális egészségem, bármit is jelentsen ez, lényegesen magasabb fokú, mint amilyen korábban volt, lényegesen erősebb vagyok, és megtanultam olyasmiket az évek, évtizedek alatt, ami hasznos.

Ez egy nagyon érdekes helyzet, mert gyakorlatilag fogalmam sincs, hogy egy hónap múlva milyen egzisztenciális keretek között fogok tudni létezni. Hazudnék, hogyha azt mondanám, hogy nem érdekel, nagyon érdekel, és időnként vannak nagyon nehéz óráim, amik attól nehezek, hogy egyszerűen fogalmam sincsen, és nem érzem úgy, hogy ahhoz lenne most erőm, hogy igazából nagy lépéseket tegyek. Miközben munkám, ha nem dolgozhatok is, rengeteg van, tehát attól nem félek, hogy olyan munka, amit szívesen elvégeznék, és ami megoldásra vár, ne lenne. Az is meglehetősen egyértelműnek tűnik, hogy a témakört azt nem fogom feladni és otthagyni, de minden, ami ezen túl van, az kicsit bizonytalan. Bizonyos értelemben analógnak látom ezt a helyzetet azzal a helyzetemmel, amikor életemet egyre inkább ez a fajta munka töltötte be, de formailag még mindig fizikusként dolgoztam, és abból éltem, hogy napi 4 órát eltöltöttem a kutatóintézetben, de dolgozni már érdemben nem nagyon dolgoztam. Évek óta abban a helyzetben voltam akkor, hogy tudtam, hogy onnan nekem mennem kellene, de nem volt meg bennem soha a bátorság, hogy a bizonytalanságba beleugorjak, egészen addig, amíg meg nem szüntették a munkahelyem. Akkor eléggé nagy és nyomós ok volt arra, hogy ezt a lépést megtegyem. Ugyanígy évek óta húzom-halogatom már azt, hogy valami más kereteket találjak a munkavégzésemnek, de úgy tűnik, valami nagy seggberúgás kellett ahhoz, hogy ez ténylegesen realizálódni is tudjon. Ami szintén új élmény, hogy ilyen intenzitással önmagam érdekét érvényesíteni, nem emlékszem, hogy valaha az életben kellett volna.

A hosszú távú projektem, amire sosincs elegendő időm, de majd ha nyugdíjba megyek, akkor szeretnék sok időt szánni neki, az arról szól, hogy hipotézisem szerint nem kevés matematikus és elméleti fizikus azért tudta elérni azt az eredményt, amit elért, mert pszichotikus volt. Általában úgy szokták beállítani a valamilyen tehetséggel bíró pszichotikus embereket, hogy pszichózisa ellenére alkotott. Szerb Antal volt az, aki volt elég bátor József Attila kapcsán leírni, hogy tisztességtelen előnye volt József Attilának, mert belőle spontán jöttek az örültsége miatt azok a képek, amiért egy normális költőnek keményen meg kell dol-

goznia. Azt gondolom, hogy ez egy viszonylag korrekt leírása a helyzetnek, de hogy ez nem csak ilyen területeken, mint a művészet, tud működni, hanem a tudományban is. Azt gondolom, hogy nem kellene feltétlenül patológia tárgyává tenni a pszichotikusságot, mert hogy onnantól kezdve csakis olyasmi lehet, amitől meg kell szabadulni és aminek értéke nem bír lenni. Nem tudja a társadalom, hogyan lehetne a tébollyal együtt élni, és mindent megtesz annak érdekében, hogy megszabaduljon tőle. Ami, hogyha látná ennek a pozitív oldalát, picikét kevésbé erős késztetés lenne. Valamilyen zsigeri szintű félelmetesség a tébolyban, el kell ismerni, van, tehát nem teljesen irracionális dolog a félelem, van oka, hogy az a félelem ott van, de nem igazán teszünk semmit annak érdekében, hogy ezen túljussunk.